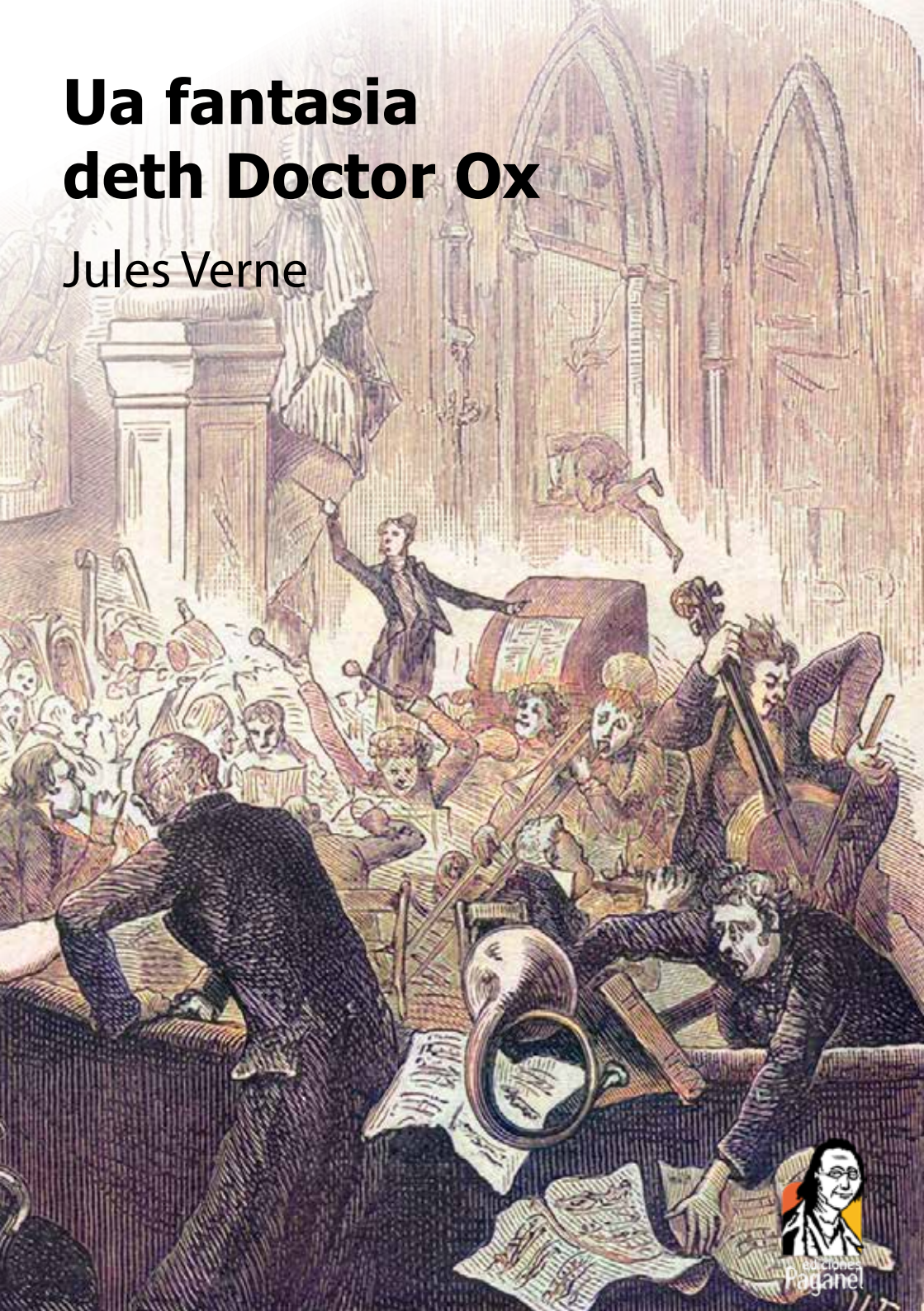

Ua fantasia deth Doctor Ox

Jules Verne

Ediciones
Paganet

Ua fantasia
deth Doctor Ox

Ua fantasia deth Doctor Ox

Jules Verne

Traduccion de
Verònica Barès Moga

Prològ d'Ariel Pérez Rodríguez

Conselh Generau d'Aran

Títol originau: *Une fantaisie du Docteur Ox*, Jules Verne

Prumèra edicion: abriu de 2021

Traduccion: Verònica Barès Moga (*Conselh Generau d'Aran*)

Correccion e revision: Manuela Ané Brito (*Conselh Generau d'Aran*)

Maquetacion, dessenh de portada e contraportada: Ariel Pérez Rodríguez

ISBN: 978-84-09-29534-0

Depòsit Legau: PM 00221-2021

© Sus era traduccion: Verònica Barès Moga, 2020

© D'aguesta edicion: Ediciones Paganel, 2021

Sagèth editoriau dera *Sociedad Hispánica Jules Verne*

Calle del Pujol, 8, 1B – 07141 - Marratxí (Islas Baleares) - España.

info@shjv.org

shjv.org

Estampat en Espanha – Printed in Spain

Aguest volum a estat eth resultat d'un projècte de collaboracion entre era *Sociedad Hispánica Jules Verne* e eth *Conselh Generau d'Aran* (www.conselharan.org).

Arregraïm era collaboracion de Bernat Krauth, president deth Club alemand Jules Verne per auer aportat es imatges originaus Hetzel que se reproduissen en aguest volum.

Cap de part d'aguesta publicacion pòt èster reproducida, emmagazinada, transmetuda o utilizada de cap de manèra ne a traùs de cap de miei, ja sigue electronic, quimic, mecanic, d'enregistrament o electrogràfic, sense era autorizacion per auança der autor.

Ensenhador

Prològ	9
I. Perqué non ei cap era pena de cercar, ne enes milhors mapes, era petita vila de Quiquendone	21
II. A on eth borgmèstre Van Tricasse e eth còsso Niklausse parlen des ahèrs dera vila	24
III. A on eth comissari Passauf arribe d'ua forma tan tapatjosa com inesperada	29
IV. A on eth doctor Ox apareish com un fisiològ de prumèra e un audaciós experimentador	36
V. A on eth borgmèstre e eth còsso van a hèr ua visita ath doctor Ox, e ce qu'en resulte	42
VI. A on Frantz Niklausse e Suzel van Tricasse hèn quauqui projèctes de futur	50
VII. A on es <i>andantes</i> devien <i>allegros</i> , e es <i>allegros</i> , <i>vivaces</i>	55
VIII. A on era antica e solemna valsa alemanda se torne un remolin	65
IX. A on eth doctor Ox e eth sòn ajudant Ygène non se diden que quate paraules	72
X. A on veiram qu'era epidèmia envadic tota era vila e quin efècte provoquèc	73
XI. A on es abitants de Quiquendone prenen ua decision eroïca	78
XII. En quau er ajudant Ygène exprèsse ua opinion rasoabla qu'eth doctor Ox refuse energicament	84
XIII. A on se demòstre un viatge mès que, des d'un lòc elevat, se dominen totes es petiteses umanes	85

XIV. A on es causes arriben tan luenh qu'és abitants de Quiquendone, es lectors e er autor tanben reclamen un acabament immediat	94
XV. A on era fin esclate	99
XVI. A on eth lector intelligent se da compde qu'ac auie endonviat, maugrat totes es precaucions der autor	100
XVII. A on s'explique era teoria deth doctor Ox Sus era traductora dera òbra	102 103

Prològ

Abans de dedicar-se a escriuer es novèlles que li dèren renomada universau e que compòsen eth cicle des *Voyages extraordinaires*, Jules Verne ja auie començat era sua carrèra literària escriuent tèxtes que, ena sua majoria, passèren desapercbuts pendent quauques decades. Damb catorze ans, escriu, en 1842, eth primèr poèma coneishut, *À ma chère mère*, ua òda ath gòi dera maternitat. Cinc ans dempús, jos era influéncia des amors impossibles, es clubs literaris e eth sòn creishent interès pera literatura, as dètz-e-nau ans, en plea adolescéncia, escriu fòrça poesia. Quan arribèc en París, eth sòn interès principau s'encamine cap ara sua futura carrèra coma autor dramatic. Totun, aqueres ben visibles ambicions d'un joen encantat pera societat parisenca, es sòns cercles literaris e eth fascinant ambient culturau, lèu serien combinades damb era exploracion de un aute genre literari: era pròsa. En 1847, comence a escriuer ua novèlla que non acabèc e que se publiquèc mès de cent ans dempús¹ e tres ans mès tard arribarie eth sòn primèr conde coneishut, *Un drame au Mexique*,² un roman de caractèr istoric. Es ans que seguiren, Verne combinarie era narrativa damb era escritura de pèces teatraus.

Eth major impacte dera sua òbra a estat, sense dubte, es mès de seishanta novèlles que constituïssen es *Voyages extraordinaires*, mès se parle ben pòc dera vintea de condes escrits per eth en francés. Un se demane, perquè parlar d'aguestes istòries cuertes quan

1 *Jédédias Jamet ou l'histoire d'une succession*, publicada en castelhan, en 2018, per *Ediciones Paganel*, coma part deth volum *Relatos inéditos*.

2 Tanben se lo coneish coma *Les premiers navires de la marine mexicaine*.

eth sòn legat literari e per aquerò qu'ei reconeishut universaument ei pes famosi *Voyages*? Era responsa ei simpla: era òbra des condes de Verne sòl èster ignorada tot soent, pensant en tèxtes banaus e sense bric d'interès. E ei ben ath contrari. Un gran nombre d'aguestes istòries resulten extremament atractives pera varietat de tèmes e situacions descrites. En eres assitim ara vision d'un Verne mèns libre e dubèrt entà parlar deth mon que lo entore, e mèns disposat a tocar tèmes inusuaus ena sua òbra, que s'apròpen, en quauqui casi, ath tèma fantastic e subernaturau.

Ei important remarcar qu'era majoria d'aguestes istòries, sus-tot es prumères —aqueres qu'apareishen mentres Verne viuie—, presenten dues versions, en ocasions ben diferentes. Es prumères, en generau, se publicauen en revistes (en ua epòca anteriora ara arribada der editor Hetzel ena vida de Verne), entà dempús èster revisades e, en quauqui casi, biaishades o censurades, a recomanacion der editor, en una publicacion posteriora ja coma part d'un volum des *Voyages extraordinaires*, o ben hicant-se en quauqui des diferenti projèctes editoriaus presentadi per Hetzel.

Une fantaisie du docteur Ox ei eth darrèr des onze tèxtes publicadi per Verne en *Musée des Familles*, entre març e mai de 1872. Cau auer en compde qu'eth prumèr des tèxtes publicadi en *Musée* siguec en 1851, ben abans de *Cinq semaines en ballon*, eth sòn prumèr viatge extraordinari, e ei *Doctor Ox* —vint-e-un ans mèns tard— que barre eth cicle deth *Musée*. Eth conde se mòstre coma ua pèça clau entre es condes vernians, en èster ua istòria plea d'umor e satira, que transcor enes Flandes occidentaus (era Belgica actuau), en Quiquendone, ua vila imaginària, en un ambient de societat a on viuen en pacifica comunion, que mos hè a veir bones costums e ospitalitat enquiath dia que... quauquarren inesperat ven a perturbar era calma. Pierre-André Touttain pense que «maugrat era sua forma brèu e era relativa debilitat des situacions dramatiques e es personatges, eth conde constituís un des exemples mèns perfectes

NOUVELLES.
 UNE FANTAISIE DU DOCTEUR OX.

Quikendone. Dessin de A. de Bar.

Comme quoi il est inutile de chercher, même sur les meilleures cartes, la petite ville de Quikendone.

Si vous cherchez sur une carte des Flandres, en MARS 1872.

cienne ou moderne, la petite ville de Quikendone, il est probable que vous ne l'y trouverez pas. Quikendone est-elle donc une cité disparue? Non. Une ville à venir? Pas davantage. Elle existe en dépit des géographes, et cela depuis huit à neuf cents ans. Elle

— 9 — TRENTE-NEUVIÈME VOLUME.

Prumèra plana deth conde publicat en 1872 en Musée des Familles

—encara que sosterranh— der *anarquisme literari* de Jules Verne. Ua prumèra lectura mos dèishe entreveir eth gust evident der autor pes jòcs de paraules e d'autes variacions onomastiques divertissentes: er esperit *gallés* (dera Gàllia) e eth gust pera grana farsa.

Doctor Ox a estat, probablament, un des condes vernians que mès repercusion mediatica a agut, damb aumens tres adaptacions radiofoniques, nau adaptacions dramatiques, cinc publicacions en format d'istorietes, ua vintea d'estudis d'investigacion, dues pellicules, cinc tèmes musicaus (quauqu'uns de perfil fòrça experimentau), ua opera (firmada per Philippe Gille e Arnold Mortier, damb musica de Jacques Offenbach) e era sua version espanhòla e alemanda, un poèma sinfonic, poesies inspirades en roman, cinc òbres derivades, ua edicion insolita hèta en Estats Units impresa en format verticau, ua auta edicion rara de sonque sèt exemplars e compde ath delà damb traduccions en aleman, anglés, catalan, croata, danés, espa-nhòla, ebrèu, ongrés, italian, japonés, olandés, norwegian, polac, portugués, rus, sèrbi, suedés, chèc, turc, e tanben ua version en gujarati (ua lengua hindó).³

Es diferents edicions deth conde

Dempús dera sua aparicion en *Musée des familles*, en ua publicacion que compdèc damb 18 ilustracions (17 d'Ulysse Parent e ua d'Alexandre de Bar), eth 16 de gèr de 1873, Théodore Jeunet, director deth *Journal d'Amiens* precise enes sues planes: «Er an passat, eth Sr. Jules Verne, cedint a considerables peticions, acceptèc de dar ua lectura ena grana sala der Ajuntament d'Amiens. Aquera lectura ère un extracte d'ua encantadora fantasia literària qu'apareishec pòc dempús en *Musée des Familles*, e qu'a d'èster publicada en un an o dus, damb polides ilustracions, pera libreria Hetzel. Gràcies ara amabilitat deth Sr. Jules Verne e ara amabla autorizacion der editor, eth *Journal d'Amiens* pòt aufrir aué en huelheton aguesta òbra,

3 Volker Dehs: «L'Abécédaire du Docteur Ox», en *Bulletin de la Société Jules Verne* #188, 2015. París. Aguest excellent article de Volker que servís de preambul ara publicacion dera opera *Dr Ox* en següent numèro resulte èster ua importanta hònt d'informacion que resumís, en ua trentea de planes, un listat complèt e actualizat damb tot tipe d'informacion diuèrsa tanhent ara òbra escrita per Verne.

encara inedita en llibreries, deth tan popular autor des *Voyages extraordinaires*. Receben ací, tant eth Sr. Jules Verne, com eth Sr. Hetzel, era expression de tota era gratitud dera redaccion deth *Journal d'Amiens* e es sòns lectors.»

Efectivament, eth *Journal* publique eth conde entre gèr e hereuèr d'aqueth an e damb excepcion d'ua paraula mau reproduida, eth rèste deth tèxte ei exactament parion ath publicat en *Musée*.

Hetzel repren era istòria un an dempús, en abriu de 1874, en ua edicion in-18, per intermèdi dera sua *Bibliothèque d'Éducation et de Récréation* e la publique damb d'auti tèxtes en volum de condes *Le Docteur Ox*. A compdar de 1891 eth conde siguec acompanhat per 3 ilustracions der artista danés Lorens Froelich. Era edicion ven precedida d'ua nòta der editor, firmada peth madeish Hetzel: «Eth Doctor Ox ei d'ua data lèu recenta, e tad aquerò er autor des *Voyages extraordinaires* s'a inspirat en ua experiéncia ben interessanta hèta en París hè quauqui ans.»

Era quatau e darrèra des edicions deth conde apareishec en in-8 en format de luxe e illustrada e siguec publicada en octubre d'aqueth madeish an. Compdèc damb 15 ilustracions de Froelich des quaus ua siguec agranida e amplificada en format de cromotipografia a compdar de 1893.

Eth manuscrit

Era òbra originau dera man de Verne a quauquarren d'excepcionau: era firma der autor e ua data: era deth 29 de noveme de 1871 que, provisòriament, poderie èster era data en qué l'acabe. Tanben se pòt apreciar, en prumèr fuelh, ua nòta deth director deth *Musée des familles*, Charles Wallut. Tot semble indicar qu'eth tèxte presente nombroses variantes damb respècte ath tèxte imprés, ja qu'èna colomna dera dreita s'obsèrven nombrosess correccions autografes damb tinta vermelha. Semble qu'era darrèra venta deth preciós

document (qu'a cambiat de man en man des des ans 90 deth sègle XX) siguec hèta en 2017 pera empresa de subastes *Bonhams*, pera bric despreciabla chifra de 112.500 dòlars americans.⁴ S'aguest document (sense dobte, en mans d'un colleccionista american) se hesse public bèth dia, serie extremament interessant de veir es diferéncias, causa qu'aportarà detalhs sus eth procès de creacion de Verne. De moment, sonque poderam comparar es tèxtes impresi. Mès, guaire suspreses mos depararie era analisi deth manuscrit s'aquerò siguesse possible?

En efècte, ara vista deth darrèr fuelh (disponible en linha), se pòt constatar que Verne auie era intencion d'escríuer un capítol 18, ben cuert, de sonque dus paragrafs. Eth contengut d'aqueth capítol projectat se fusionarà finaument damb eth deth 17, eth capítol finau deth tèxte publicat en *Musée des Familles*, en 1872. Verne ath delà enumère es capítols damb chifres arabiques e non romanes com apareish ena version impresa. En ua analisi rapida d'aqueth fuelh se pòden observar diuèrsi cambis damb respècte ath tèxte finau publicat en *Musée*. Eth sòn estudi detalhat poderie constituïr matèria entà d'auti articles.

Explorant es hònts

Entà escriúer sus Quiquendone e es sòns abitants, Verne semble basar-se en hònts reaus e literàries. D'acòrd ad aquerò presentat per Volker Dehs en sòn abecedari «existís, sense cap de dubte, eth conde *Eth diable en campanau* (1839) d'Edgar Allan Poe... Eth *Journal d'Amiens*, tostemp ben informat des ahèrs relatius a Verne, indique eth 29 e 30 de gèr de 1877, ena plana 3 qu'ena concepcion deth *Doctor Ox* es interessantes experiéncias deth senhor Tessié-Dumothay damb eth gas oxidric a estat era hònt d'inspiracion entà Verne».⁵

4 <https://www.bonhams.com/auctions/24156/lot/22/>

5 «L'Abécédaire du Docteur Ox», en *BSJV* #188, p. 65

Segontes un article apareishut en *Le Temps* en 1880, Cyprien Marc Tessié du Motay (1818-1880), er òme ath quau hè referéncia eth *Journal* ei «er inventor dera fotografia vitrificada, era impression des grisalhes, eth blanquiment de materiaus textils e era preparacion a grana escala der oxigèn e era lum oxidrica». Tessié, que participaue activament enes disturbis politics qu'agitèren ara França dera epòca, siguec sentenciat a mòrt, senténcia que mès endeuant se li commutèc damb er exili.

Después de quauqui ans se li permet tornar tà París e siguec alavetz que dediquèc era sua investigacion ath gas entà enlumenat e es sòns descorbiments li valeren recéber era Legion d'Aunor der Emperador, encara qu'era guèrra de 1870 e eth sèti de París arturèren era installacion des canonades entath gas. Ans abans, auie treballat amassa damb eth pintor e veirà Charles-Raphaël Maréchal, entà perfeccionar ua tecnica damb era quau se podesse produsir oxigèn entar enlumenat public e registrèren ua patent damb es detalhs dera invencion.

Es traduccions ispaniques

Enquiar an 2020, sonque existien tres edicions decimononiques principaus en quauqua lengua ispanica, en aguest cas, totes en castelhan. Era prumèra d'eres resulte èster, de hèt, era unica traduccion hèta enquiara actualitat basada ena publicacion originau deth 1872 deth *Musée*. Se tracte d'un tèxte peculiar de Don Felipe de Burgos que constituís mès lèu ua «sobertraduccion» e qu'en méter tant d'interès ad aqueth trebalh de traductor s'a emocionat, a hijut capítols sanceri dera sua cuelheta e n'a aumentat d'auti entà dar lòc a un tèxte que practicament supèrre dus viatges era edicion originau francesa. Efectivament, s'era edicion originau de Verne ronde es vint mil paraules, aguesta version «especial» en castelhan ronde es quaranta mil e passe de 17 capítols a 23. Era

publicacion siguec hèta en 1874 pera barcelonesa Trilla y Serra, Editores, damb eth títol de *Una ciudad oxi-hidrogenada*, coma part dera sua Bibliotèca Il·lustrada. Cau díder totun qu'aguesta edicion repren es ilustracions originaus publicades en *Músée*.

Era dusau edicion, *Un capricho del doctor Ox*, apareish un an dempús. Se correspon damb era prumèra traduccion coneishuda dera edicion Hetzel de 1874 e siguec a cargue de Vicente Guimerá, publicada pera editoriau madrilenca Gaspar y Roig entara sua Bibliotèca Il·lustrada. Es ilustracions utilizades se corresponen damb es dera edicion de 1874. Ei precís remarcar qu'és editors o eth sòn traductor a volut separar-se dera edicion anteriora en ua nòta ara fin dera publicacion remercant que «en tot auer-i ua auta version en castelhan d'aguesta madeisha òbra, ena quau, per auer-se credit sense dopte massa concisa era narracion o per d'auti motius qu'auem de respectar, s'an hèt adicions de paragrafs e tanben de capítols senceri non escrits per autor, auem de deishar dit qu'auem reproduit damb tota era fidelitat possibla er admirable trebalh de Jules Verne, sense higer-li ne trèir-li arren; aclariment necessari entà evitar es comentaris a que sense aguest darie lòc era comparason de totes dues traduccions.»

Era tresau data de 1876, editada de nau per Trilla y Serra Editores, mès aguest còp damb traduccion de Manuel Aranda y Sanjuán, damb eth títol *Una ciudad oxi-hidrogenada o el doctor Ox* e basada tanben ena edicion Hetzel in-18 de 1874, mès cas curiós, ja non utilize es ilustracions d'aguesta edicion en francés, senon qu'insèrte ua seleccion extrèta dera edicion de 1872 deth *Musée*.

Ei interessant remarcar que, ena epòca dera publicacion deth conde, i auie concurrència entre diferents editoriaus entà arténher era exclusivitat dera òbra de Verne. Era madeisha Trilla y Serra publique un prospècte ara fin dera sua prumèra edicion de Doctor Ox e d'era se'n pòden extrèir diuèrses conclusions. Prumèr, mos parle de *El capitán Cornabute en los mares glaciales*. Açò mos

indique que ja era madeisha editoriau auie publicat anteriorament ua auta òbra de Verne. E en efècte, non sonque n'í auie agut ua, senon dues autes. Trilla y Serra, se mès non, s'auie reservat es drets entà publicar quate des condes de Verne: eth que mos aucupe en aguest volum; eth nomentat *Cornabute* (1855), qu'ei era version de *Una invernada entre los hielos e*, damb anterioritat ad aguesti, *Las excursiones aerostáticas* (1851) e *El ginebrino Zaccharius* (1854).

Se sap qu'eth competidor mès propèr dera editoriau barcelonesa siguec era casa editoriau madrilenca Gaspar y Roig, es quaus tanben cercauen es madeishi objectius. Es quate condes de Trilla y Serra sigueren tradusits per Felipe de Burgos e toti, sense excepcion, sigueren alteradi.⁶ Eth traductor «se caracterize per inventar aquerò que Verne non a dit, cree nauí personatges, modifique era caracterizacion fisica e morau de d'auti personatges. Aguesti sòlen utilizar enfaticament eth lenguatge parlat, mejançant colloquialisme, expresions familiars, modismes, adaptant arrepervèris... tot aquerò compòrte ua diferéncia entre era forma de parlar des personatges francesi e des espanhòls, e damb mès violéncia verbau en espanhòl... se sòl hicar en relat coma narrador en tot sajar constantament d'explicar er argument quan suspècte que non ei pro clar... des deth punt de vista lingüistic ten a duplicar adjetius, vèrbs o substantius mejançant era utilizacion de sinonims».⁷ En ua paraula, Felipe de Burgos desvirtue complètament eth tèxte originau tà dar pas a quauquarren que non semble auer estat escrit per Verne. Er umor deth francés, tan ben elaborat, sarcastic, fin e cuedat se torne vulgar damb era traduccion de Burgos.

6 Concernent ath traductor e es detalhs des alteracions realizades ena òbra de Verne, veir er article: María Lourdes Cadena. «Felipe de Burgos, ¿traductor? de Jules Verne» en María Pilar Tresaco, María Lourdes Cadena, Ana María Claver (coord.) *Otro viaje extraordinario*. Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza, 2017. p. 35-52.

7 Idem, p. 50.

Dilhèu siguec aguest «maustracte» ath tèxte originau que hè qu'era madeisha editoriau pròve de corregir eth tir e li dongue ath sòn traductor estrelha, D. Manuel Aranda y Sanjuán, eth trebalh de hèr ua traduccion fidèla deth madeish conde, que publique dus ans dempús.

Per aute costat, Vicente Guimerá, traductor de basa de Gaspar y Roig, a ath sòn cargue era prumèra traduccion dera edicion Hetzel de 1874 e a excepcion de bèth error de traduccion, confusion de vèrb (*contus* per *confus*), o frases non tradusides (*Des artistes, jusque-là médiocres, se montrèrent sous un jour Nouveau*, cap. XII), eth tèxte ei fidèu ar originau e reflèxe aquerò dit per Verne, encara que cau remarcar que manque des subtilitats e es intertèxtes que dèishe anar Jules en sòn tèxte originau.

Dempús d'aguestes tres edicions decimononiques existissen ua grana quantitat de publicacions deth conde de Verne, totes invariablament reprenen era publicada per Hetzel en 1874, tanben es mès recentes de 2007 e 2014.⁸ Coma nòta curiosa, existissen, en castelhan, d'autes dues publicacions impreses basades en conde de Verne. Era prumèra d'eres ei ua version deth libret dera opera *Dr Ox* de 1876 basada en originau deth music aleman Jacques Offenbach. Se tracte d'un tèxte, de 70 planes, tradusit e aariat per D. Mariano Piña Domínguez (1840-1895), que siguec publicat en Madrid, en 1877, damb eth títol *El Doctor Ox, zarzuela bufa en tres actos y seis cuadros*. Era segona d'eres ei era istorieta *Un experimento del Doctor Ox*, que formèc part dera seria *Joyas literarias juveniles* de Bruguera, num. 238 de 1981. Era istòria siguec adaptada per J. M. Gonzalez Cremona, compdèc damb diboishi de Jaime Juez Castilla e dessenh de cubèrta d'Antonio Bernal Romero.

8 *Una fantasía del doctor Ox*. Traduccion d'Esther Prada; ilustracions de Miguel Robledo. Ourense: Duen De Bux, 2007. 177p

Una fantasía del Doctor Ox. Traduccion d'Irene Rodríguez de Soto. Barcelona: SD-Mudito Edicions, 2014. 137 p.

En 2020, era *Sociedad Hispánica Jules Verne*, societat literària sense interès lucratiu fundada en Espanya hè 8 ans, damb era idea d'estudiar era vida e òbra deth literat francés, publique ua edicion multilingua⁹ deth conde en qué sèt traductors amassen esfòrci entà publicar eth conde en sèt des lengües parlades en territòri espanhòl: aragonés, aranés, asturian, castelhan, catalan, euskera e galhègo. Se publique, donc, en present volum, per prumèr còp, en ua edicion exclusivament en aranés, era edicion d'aguest plan singular conde de Verne.

Ariel Pérez Rodríguez

President dera

Sociedad Hispánica Jules Verne

14 de gèr de 2021

9 Ariel Pérez, Rodríguez, Eugenio Pérez Ramos, Pasqual Bernat López: *Doctor Ox multilingüe*. Ediciones Paganel. Palma de Mallorca, 2020, 570 pp. ISBN 978-84-09-22517-0.

JULES VERNE

LES VOYAGES EXTRAORDINAIRES

Couronnés par l'Académie française

LE DOCTEUR OX

MAITRE ZACHARIUS
UN HIVERNAGE DANS LES GLACES.
UN DRAME DANS LES AIRS.
QUARANTIÈME ASCENSION FRANÇAISE AU MONT BLANC.

JULES VERNE

COLLECTION HETZEL

DESSINS PAR E. BAYARD, BERTRAND, L. FRÉLICH, A. MARÉ, TH. SCHULER.

BIBLIOTHEQUE D'ÉDUCATION ET DE RÉCRÉATION

J. HETZEL ET Cie, ÉDITEURS, 18, RUE JACOB

Tous droits réservés.

Cubèrta dera edicion Hetzel de 1874

Ua fantasia deth Doctor Ox

|

Perqué non ei cap era pena de cercar, ne enes milhors mapes, era petita vila de Quiquendone

Se cercatz era petita vila de Quiquendone en ua mapa de Flandes, tant s'ei vielha coma modèrna, ei probable que non la i trobetz. Alavetz, Quiquendone ei ua poblacion qu'a desapareishut? Non. Ua vila futura? Tanpòc. Totun qu'existís, maugrat es geografats, des de hè uns ueit cents o nau cents ans. E que compde damb dues mil tres centes nauanta tres amnes, se comprenem ua amna per abitant. Ei plaçada en còr de Flandes, a tretze quilomètres e miei ath nòrd-oèst d'Audenarde e a quinze quilomètres e dus cents cinquanta mètres ath sud-èst de Bruges. Eth Vaar, petit affluent der Escalda, passe jos es sòns tres pònts, encara cubèrts d'un losat dera edat mejana, coma en Tournai. S'í pòt admirar un vielh castèth, era prumèra pèira deth quau siguec metuda en 1197 peth comde Baudoin, futur emperador de Constantinòble, e un ajuntament damb mieges hièstres gotiques, coronat damb un chapelet de dentelhs a on senhorege ua tor damb quauques torretes d'ua nautada de tres cents cinquanta sèt pès. Cada ora s'í sent un carrilhon de cinc nòtes, un autentic piano aerian damb ua renomada que supèra era deth famós carrilhon de Bruges. Es estrangèrs —se jamès n'a vengut cap tà Quiquendone— non se'n van jamès d'aguesta curiosa vila sense auer visitat era sala des *stathouders* [governadors provinciaus], guarnida damb eth retrat de còs sencèr de Guillaume de Nassau hèt per Brandon; era tribuna dera glèisa de Sant Maglori, òbra mèstra dera arquitectura deth sègle XVI; eth potz en hèr colat que se tròbe ath miei dera grana plaça de Saint-Ernuph, damb ua admirabla ornamentacion deth pintor-haure Quentin Metsys; era hòssa que

Quiquendone. Diboish de A. de Bar

s'auie bastit provisionaument entà Maria de Borgonha, hilha de Carles eth Temerari, qu'ara repòse ena glèisa de Nòsta Dauna de Bruges, etc. Tà acabar, era indústria principau de Quiquendone ei era fabricacion a grana escala de crèmes batudes e de sucres de

uerdi. Ei administrada de pairs a hilhs, des de hè diuèrsi sègles pera família Van Tricasse . E encara atau, Quiquendone non figure ena mapa de Flandes! Ei un desbrembe des geografs? Ei ua omission voluntària? Non vos ac saberia pas díder; mès Quiquendone existís de vertat, damb es sòns carrèrs estreti, era sua clauson fortificada, es sues cases espanhòles, eth sòn mercat centrau e eth sòn borgmèstre —enquiath punt que non hè guaire a estat er scenari de fenomèns susprenents, extraordinaris, inversemblants tant coma veridics, e que se descriueràn fidèments en aquest relat.

Ei cèrt, non i a cap de mau a díder ne a pensar des flamencs de Flandres occidentau. Son bona gent, persones sensates, pacientes, sociables, complasentes, acuelhedores, dilhèu un shinhau mancades de subtileza ara ora de parlar e de pensar; mès açò non explique pas perqué ua des viles mès interessantes deth sòn territòri ei encara per figurar ena cartografia modèrna.

Aguesta omission ei cèrtament lamentabla. S'encara era istòria o, a manca dera istòria, es croniques o, a manca de croniques, era tradicion deth país nomentèssen Quiquendone! Mès non pas; ne es atlas, ne es guides, ne es itineraris ne parlen. Eth madeish senhor Joanne, eth mès perspicaç desnidaire de poblòts, non ne ditz ne mieja paraula. Ja podem pensar de quina manèra aquest silenci deu perjudicar ath comèrç, ara indústria d'aguesta vila. Mès mos auançaram tà díder que Quiquendone non a ne indústria ne comèrç, e que se'n pòt passar. Es sucres de uerdi e es crèmes batudes se consumissen en madeish territòri e non s'expòrten. Ei a díder, qu'es abitants de Quiquendone non an de besonh ad arrés. Non desiren gran causa, viuen d'ua manèra modèsta; son patients, moderadi, heireds, tranquillassi, en ua paraula, «flamencs», coma es qu'encara se tròben a viatges entre er Escalda e era mar deth Nòrd.

II

A on eth borgmèstre Van Tricasse e eth còsso Niklausse parlen des ahèrs dera vila

— Voletz díder? —demanèc eth borgmèstre.

—Ja ac creigui — responec eth còsso dempús d'un moment de silenci.

— Ei que non auem cap d'actuar ara leugèra —reprenec eth borgmèstre.

—Ja hè dètz ans que parlam d'aguest ahèr tant important — repliquèc eth còsso Niklausse—, e vos è de díder, benvolut Van Tricasse, qu'encara non sò capable de decidir-me.

— Compreni que dobtetz —prosseguic eth borgmèstre, dempús de pensar-s'ac ua longa estona—, compreni que dobtetz e ac compartisqui. Actuaram damb coneishement e non decidiram arren enquia que non ajam estudiat mès ben aguesta qüestion.

—Ei vertat qu'era plaça de comissari civiu ei inutila en ua vila tan tranquilla com Quiquendone.

—Eth nòste predecessor —responec Van Tricasse en un ton seriós—, eth nòste predecessor jamès didie, jamès auesse gosat díder, qu'ua causa ère segura. Tota afirmacion s'expòse a recéber comentaris desagradables.

Eth còsso secodic eth cap en senhau d'assentiment e ara seguida demorèc silenciós ua mieja ora. Dempús d'aqueth temps, a on eth còsso e eth borgmèstre non botgèren ne un dit, Niklausse demanèc a Van Tricasse s'èth sòn predecessor —hège ua vintea d'ans— non auie estat temptat coma eth de suprimir aquera plaça de comissari civiu que, cada an, costaue ara vila de Quiquendone un totau de mil tres cents setanta cinc francs e quauqui centimes.

—Ja ac creigui—responec eth borgmèstre en tot meter-se era man ena sua tèsta clara damb ua lentor solemna—, ja ac creigui; mès aguest digne òme moric abans de gosar préner ua determinacion,

ne respècte ad açò, ne respècte a cap auta mesura administrativa. Ère ua persona sensata. Perqué non auria de hèr com eth?

Eth còsso Niklause siguec incapable de trobar ua rason que poguesse contradíder era opinion deth borgmèstre.

—Er òme que morís sense jamès auer-se decidit a hèr arren ena sua vida—higec seriosament Van Tricasse— ei ben apròp d’auer artenhut era perfeccion en aguest mon!

Dit açò, eth borgmèstre premec damb era punta deth dit petit un timbre damb un son amortat que hec que, mès que non pas un son, s’entenesse un sospir. De seguit, uns passi leugèrs s’eslissauen doçament pes carrèus der escalon. Un arratòt corrent en ua espessa moqueta non auesse pas hèt mès tapatge. Era pòrta dera cramba se dauric en tot virar sus es gahons ben greishadi. Ua gojata de peu ròi, damb ues trenes longues, apareishec. Ère Suzel van Tricasse, era hilha unica deth borgmèstre. Portèc a sa pair un petit brasèr de coeire e era pipa damb era cassoleta ben cargada, non didec paraula, e se retirèc rapidaments dera madeisha manèra silenciosa qu’auie entrat.

Er aunorable borgmèstre aluguèc er enòrme hornèu d’aqueth aparelh e lèu desapareishec en ua broma de hum blavós e deishèc ath còsso Niklause cabussat enes sues reflexions tant absorbentes.

Era cramba a on batanauen aguesti dus notables personatges encargadi d’administrar Quiquendone ère un salonet adornat d’escultures en husta escura. Ua humenèja nauta, un larèr immens entà cremar un casse o tà rostir un bò, aucupaue tot un pannèu dera saleta e auie deuant ua hièstra enreishada damb uns veires de colors vius que filtrauen doçament era lum. En un vielh marc, dessus dera humenèja, i auie eth retrat d’un bon òme quinsevolh atribuït a Hemlig, que deuie representar un ancèstre des Van Tricasse, era genealogia des quaus se remonte vertadèraments ath sègle XIV, epòca a on es flamencs e Gui de Dampierre aueren de lutar contra er emperador Rodolf de Habsburg.

Aquera saleta ère part dera casa deth borgmèstre, ua des mès polides de Quiquendone. Construïda d'acòrd damb eth gust flamenc e damb toti es elements imprevisi, capriciosi, pintoresqui e fantasiosi, inerents ara arquitectura ogivau, ère nomentada entre es monuments mès curiosi dera vila . Un convent de chartrosi o un centre de sordmuts non auesse estat pas mès silenciós qu'aqueth abitatge. Eth tapatge non i existie; non s'í caminaue, senon que s'í passau de puntetes; non s'í parlaue, senon que s'í murmurejaue. E totun ena casa que n'í auie de hemnes; sense compdar ath borgmèstre Van Tricasse, i viuïen era sua hemna, era senhora Brigitte van Tricasse, era sua hilha Suzel van Tricasse, e era sua mossa Lotchè Janshéu. Tanben cau parlar dera germana deth borgmèstre, era tia Hermance, ua beata qu'encara se hège a d'ider Tatanémance, qu'ère com li didie era sua neboda, quan ère petita. E ben, maugrat toti aguesti elements de discòrdia, de tapatge, de charradera, era casa deth borgmèstre qu'ère tranquilla com eth desèrt.

Eth borgmèstre ère un personatge d'ua cinquantea d'ans, ne gras ne magre, ne gran ne petit, ne vielh ne joen, ne vermelh ne esblancossit, ne alègre ne trist, ne content ne engüegiu, ne nerviós ne apatic, ne vantariòu ne umil, ne brave ne dolent, ne generós ne aganit, ne valent ne covard, ne massa ne massa pòc —ne *quid nimis*—, un òme moderat en tot. Mès ara lentor invariabla des sòns moviments, ara sua maishèra inferiora un shinhau queiguda, ara paupeta superiora tostepm lheuada, ara tèsta lisa com ua placa de coeire jaune e sense ua rega, as muscles pòc prominents, un fisonomista auesse reconeishut facilament qu'eth borgmèstre Van Tricasse ère era flèuma personificada. Jamès —ne per colpa d'ua enrabiada, ne per colpa d'ua passion—, jamès cap d'emocion auie hèt a batanar mès fòrt eth còr d'aqueth òme ne l'auie hèt a vier vermelh; jamès es ninetes se li auïen contrèt per colpa d'ua irritacion, encara que poguesse èster ben passatgèra. Tostemp portauè boni vestits, ne massa ampli ne massa estreti, que non arribaue a

Eth borgmèstre van Tricasse. Diboish de U. Parent

esquintar. Ère cauçat damb ues sabatasses carrades damb tripla sòla e damb hivelhes d'argent, que, coma que li durauen tant, hègen a desesperar ath sòn sabatèr. Portaue en cap un chapèu ample que dataue dera epòca que Flandres se separèc tà tostemp d'Olanda, causa qu'indicaue qu'aqueth venerable capèth hège quaranta ans que servie. Mès, qué i voletz hèr? Son es passions qu'usen eth còs tant com er esperit, es vestits tant com eth còs, e ath nòste digne borgmèstre, apatic, indolent, indiferent, non i auie arren que l'apassionèsse; eth ne usaue ne s'usaue, e, per aquerò madeish justaments, resultaue qu'ère er òme que calie entà administrar era vila de Quiquendone e es sòns tranquilli abitants. En efècte, era vila non ère cap mens tranquilla qu'era casa Van Tricasse. E ben, ère en aguesta apatzada demora qu'eth borgmèstre compdaue arténher es limits mès reculadi dera existéncia umana, un còp qu'auesse vist totun ara brava senhora Brigitte van Tricasse, era sua hemna, pasarli deuant en cementèri, a on segur que non trobarie un repòs mès pregond qu'eth qu'auie des de hège seishanta ans en aquest mon.

Açò merite ua explicacion.

Era familia Van Tricasse s'aurie pogut nomenar perfectaments *era familia Jeannot*. E vatz a veir se perqué:

Toti saben qu'eth guinhauet d'aguest personatge tipic ei tan famós coma eth sòn propietari e non mens inusable, gràcies ad aguesta dobla operacion repetida incessantament que consistís en cambiar-li eth mange quan ei usat e era lama quan ja non vau arren. Aguesta ère era operacion, absolutament identica, practicada des de temps immemoriaus ena familia Van Tricasse, e ara quau era natura s'auie prestat damb ua complasença un shinhau extraordinària. Des deth 1380, tostemp s'auie vist, sense cap de variacion, un Van Tricasse qu'auie devengut veude tornar-se a maridar damb ua Van Tricasse, mès joena qu'eth, que, un còp veuda, se maridaue enes segones nòces damb un Van Tricasse mès joen qu'era, que, un còp veude..., etc., sense solucion de continuitat. Cada un morie quan li tocaue damb ua regularitat mecanica. Atau, era digna senhora Brigitte van Tricasse ja s'auie maridat damb eth segon òme e, se volie complir es sòns déuers, auie de precedir en aute mon ath sòn òme, dètz ans mès joen qu'era, entà deishar plaça a ua auta Van Tricasse. E damb aquerò compdaue absolutament er aunorable borgmèstre, entà pr'amor de non trincar es tradicions dera familia.

Atau ère aquera casa, tranquilla e silenciosa, a on es pòrtes non carrinclauen, es veires non tremolauen, es parquets non croishien, es humenèges non roncauen, es viroletes non shiulauen, es mòbles non croishien, es panhs non cliquetejauen e es òstes non hègen pas mès rumor qu'era sua ombra. Segur qu'eth divin Harpocrate l'aurie escuelhuda coma temple deth Silenci.

III

A on eth commissari Passauf arribe d'ua forma tan tapatjosa com inesperada

Quan era interessanta convèrsa entre eth còsso e eth borgmèstre qu'auem relatat mès ensús auie començat, èren es tres mens quart. E siguec tàs tres e quaranta cinc minutes que Van Tricasse aluguèc èra sua gròssa pipa, que podie contier mès de mieja liura de tabac, e non siguec enquias cinc e trenta cinc minutes que non acabèc de humar.

Pendent tota aquera estona, es dus interlocutors non se dideren ua paraula. Cap as sies, eth còsso, que tostemp actuaue damb pretericion o aposiopèsi, repreneç en aguesti tèrmes:

—Alavetz, mos decidim...?

—A non decidir arren —responec eth borgmèstre.

—Me semble, en resum, qu'auetz arrason, Van Tricasse.

—A jo tanben m'ac semble, Niklausse. Sus er ahèr deth commissari civiu, preneram ua determinacion quan seram mès ben informadi..., mès tà deuant... Non mos ven pas d'un mes.

Eth còsso Niklausse. Diboish de U. Parent

—Ne tanpòc d'un an —responec Niklausse mentre desplegaue eth sòn mocador de pòcha, e deth quau se'n servic damb ua perfècta discrecion.

Se hec un aute silenci que durèc ua ora longa. Arren non perturbèc aquera naua pausa ena convèrsa, ne tansevolh era aparicion deth can de casa, eth fidèu Lento, que, sangpausat com eth sòn patron, anèc a hèr un torn ath salonet. Quin can tan digne! Un modèl entà toti es dera sua espècia. S'auesse estat de carton, damb rodetes enes pautes, non aurie pas hèt mens tapatge pendent era sua visita.

Tath torn des ueit, dempús que Lotchè portèsse era lampa antica de veire gelat, eth borgmèstre diguec ath còsso:

—Non auem cap aute ahèr urgent tà resòlver, Niklausse?

—Non pas, Van Tricasse, que jo sàpia, cap.

— Mès ara me ven tath cap que quauquarrés m'a dit qu'era tor dera pòrta d'Audenarde menaçauè roeina, non? —demanèc eth borgmèstre.

—Auetz arrason —responec eth còsso—, e de hèt non m'estonarie bric qu'un dia d'aguesti escrasèsse a bèth passant.

—Care! —se ditz eth borgmèstre—, abans qu'arribe ua desgràcia atau, demori qu'auram pres ua decision sus aquera tor.

—Jo tanben ac demori, Van Tricasse.

—I a qüestions tà resòlver que prèssen mès.

—Sense dobte —responec eth còsso—, per exemple, era qüestion deth mercat des pèths.

—Qu'encara creme? —demanèc eth borgmèstre.

—Encara, ja hè tres setmanes.

— Que non auíem decidit en conselh de deishar-lo cremar?

—Tiòc, Van Tricasse, com vos prepausèretz.

—Que dilhèu non ère era manèra mès segura e mès simpla de méter fin ar incendi?

—Ja ac creigui.

—Alavetz, demorem. I a arren mès?

—Arren mès —responec eth còsso en tot gratar-se era tèsta com entà assegurar-se que non desbrembaue cap d’ahèr important.

—Ah! —hec eth borgmèstre—. Non auetz pas entenu a parlar tanben d’ua pèrta d’aigua que menace d’inondar eth barri baish de Saint-Jacques?

—E tant —responec eth còsso—. Domatge qu’aguesta pèrta non s’age produsit dessus deth mercat des pèths. Aurie amordat er incendi dera manèra mès naturau deth mon e açò mos aurie estauviat er esfòrc d’auer-ne de parlar.

—Qué i voletez hèr, Niklause? — responec eth digne borgmèstre—, non i a arren de mès illogic qu’es accidents, non an cap de relacion entre eri e non se pòt pas, com voleríem, profiter er un entà amendir er aute.

Aguesta fina observacion de Van Tricasse auec de besonh ua estoneta tà èster digerida peth sòn amic e interlocutor.

—Vai! — diguec eth còsso Niklause ath cap d’un moment—, ne auem parlat deth nòste ahèr important!

—Quin ahèr important? Que n’auem un d’ahèr important? — demanèc eth borgmèstre.

—E tant, era illuminacion dera vila.

Tatanémance. Diboish de U. Parent

—Ah!, tiòc —responec eth borgmèstre—, era illuminacion deth doctor Ox?

—Exacte.

—E alavetz?

—Tot marche, Niklausse —responec eth borgmèstre—. Ja meten es canèths, e era fabrica ei completament acabada.

— Dilhèu mos auem auançat un shinhau en aguest ahèr —didec eth còsso brandant eth cap.

—Dilhèu òc —reponec eth borgmèstre—; mès auem era desencusa qu'eth doctor Ox assumís totes es despenses deth sòn experiment. Açò non mos costarà ne un sò.

—Auetz arrason, ei era nòsta desencusa. E tanben, cau auançar damb eth sègle. S'er experiment a succès, Quiquendone serà era prumèra vila de Flandres illuminada damb gas oxi... Com ne didem d'aqueth gas?

—Eth gas oxidric.

—Endeuant, donc, damb eth gas oxidric.

En aqueth moment era pòrta se dauric e Lotchè entrèc entà anonciar ath borgmèstre qu'auie eth sopar prèst.

Eth còsso Niklausse se lheuèc entà díder adiu a Van Tricasse, a qui tantes decisions e tanti ahèrs auien hèt a vier hame. Ara seguida, acordèren qu'encara tardarien en amassar eth conselh des notables entà decidir se, provisionaument, prenerien ua decision sus er ahèr reauments decisiu dera tor d'Audenarde.

Es dus respectables administradors se dirigiren, acompanyant-se mutuaument, tara pòrta que daue tath carrèr. Un còp arribat en darrèr gradon, eth còsso aluguèc ua petita lanterna que l'auie de guidar pes carrèrs escuri de Quiquendone, qu'er enlumenat deth doctor Ox encara non illuminaue. Era net ère escura, ère eth mes d'octobre, e ua leugèra bromèra caperaue era vila.

Es preparatius deth còsso Niklausse entà anar-se'n aueren de besonh un bon quart d'ora, ja que, dempús d'alugar era lanterna,

s'auèc de cauçar es sòns esclopassi impermeables de pèth de vaca e enguantar-se es espesses manòples de pèth de moton; dempús se lheuèc eth còth forrat dera levita, se baishèc eth chapèu de feutre dessus des uelhs, sarrèc fòrt eth paraigües pesant de mange encorbaishat e gessec.

En moment en que Lotchè, que hège lum ath sòn mèstre, anaue a retirar eth barrèr dera pòrta, un tapatge inesperat esclatèc dehòra.

Tiòc, encara qu'auerò semblèsse inversemblant, un tapatge, un batahòri, d'aqueri qu'era vila segur que non auie entenet d'ença qu'en 1513 es espanhòls preneren era tor der aumenatge, un tapatge espantós desvelhèc es ressons tan prigondament endromits dera vielha casa Van Tricasse. Tustauen en aquera pòrta, qu'enquia alavetz arrés non auie tocat d'ua forma tan brutau! Dauen patacs cada viatge mès fòrti damb un instrument contundent que deuie èster un barròt manejat per ua man robusta! Barrejats damb es patacs, s'entenien crits, demanauen ajuda. S'entenien claraments aguesti mots:

—Senhor Van Tricasse! Senhor borgmèstre! Dauritz, dauritz de seguida!

Eth borgmèstre e eth còsso, completament estupefactes, se guardauen sense díder paraula. Aquerò superaue era sua imaginacion. S'auessen disparat en salonet era vielha colobrina deth castèth, que non auie foncionat des deth 1285, es abitants dera casa Van Tricasse non aurien demorat mès «estupefactes». Permetetz-mos aguest mot, era precision qu'apòrte pòt desencusar era sua trivialitat.

Maugrat es patacs, es crits que demanauen auxili èren cada còp mès fòrts. Lotchè, recuperant era sua sang hereda, gosèc parlar.

—Qui i a? — demanèc.

—Sò jo! Jo! Jo!

— Qui ètz?

—Eth comissari Passauf!

Eth comissari Passauf. Diboish de U. Parent

Eth comissari Passauf! Eth madeish de qui se parlaue, des de hège dètz ans, de suprimir eth cargue! Qué passaue? Dilhèu es borgonhons auien envadit Quiquendone com en sègle xiv? Calie aumens un eveniment atau d'important tà qu'eth comissari Passauf s'emocionèsse enquia aqueth punt, ja qu'ère sangpausat e tranquil com eth madeish borgmèstre.

Dempús que Van Tricasse hesse un senhau —perque er òme non auesse podut articular paraula—, treigueren eth barrèr e era pòrta se dauric.

Eth comissari Passauf s'abalancèc en recebedor. Aurien dit un auragan.

—Qué i a, senhor comissari? —demanèc Lotchè, ua gojata valenta que non perdie eth cap enes circumstàncies mès advèrtes.

—Se qué i a! —responec Passauf, que damb es uelhs coma plats exprimie ua emocion ben reau. Ei que vengui de çò deth doctor Ox, a on s'auie organizat ua recepcion, e qu'aquiu...

—Aqui? —ce ditz eth còsso.

—Aquiù è presenciat ua peleja tan grana que... Senhor borgmèstre, s'a parlat de politica!

—De politica! —repetic Van Tricasse mentre se li issaue era perruca.

—De politica! —repetic eth comissari Passauf—, causa que dilhèu hège cent ans que non s'auie hèt en Quiquendone! Alavetz era convèrsa s'a empodoat. Er avocat André Schut e eth mètge Dominique Custos s'an atacat d'ua manèra tan violenta que dilhèu acabaràn batent-se en düèl.

—Batent-se en düèl! —exclamèc eth còsso—. Un düèl! Un düèl en Quiquendone! E alavetz qué s'an dit er avocat Schut e eth mètge Custos?

—Textuaument açò: «Amic avocat, a dit eth mètge ath sòn adversari, me semble que vatz massa luenh e que non pensatz en mesurar pro es vòstes paraules!»

Eth borgmèstre Van Tricasse juntèc es mans. Eth còsso venguec blanc e deishèc quèir era lantèrna. Eth comissari brandèc eth cap. Ua frasa tan provocadora lançada per dues eminències deth país!

—Ara òc que veigui qu'aguest mètge, Custos —mormolhèc Van Tricasse— ei un òme perilhós, un cap exaltat! Viende, senhors!

E dit açò, eth còsso Niklausse e eth comissari entrèren en salonet damb eth borgmèstre Van Tricasse.

IV

A on eth doctor Ox apareish com un fisiològ de prumèra e un audaciós experimentador

Qui ei donc aguest personatge coneishut damb eth nòm estranh de doctor Ox?

Segur qu'un extravagant, mès ath madeish temps un sabent audaciós, un fisiologista es trebalhs deth quau tota Euròpa culta coneish e avalore, un bon adversari des Davy, des Dalton, des Bostock, des Menzies, des Godwin, des Vierordt, de totes aquestes persones eminentes qu'an metut era fisiologia en primèr lòc des sciéncias modèrnes.

Eth doctor Ox ère un òme un shinhau gras, d'estatura mieja, e auie..., èm incapables de díder exactaments guaire ans auie, e tanpòc non mos podem aventurar a precisar era sua nacionalitat. Totun, tant ei. N'í a pro se se compren qu'ère un personatge

Eth Doctor OX. Diboish de U. Paren

estrambotic, qu'auie era sang cauda e ère facilaments excitable, un autentic extravagant escapat d'un libre de Hoffmann e que podem èster ben segurs que contrastaue extraordinàriaments damb es abitants de Quiquendone. Auie en eth madeish e enes sues doctrines ua imperturbabla confiança. Tostemp damb ua rialha, caminaue damb eth cap ben dret, es espatles ben dretes, leugèr, ath sòn aire, damb era guardada segura, amples narines ben dubèrtes, damb ua boca gròssa qu'aspiraue er aire damb ues fòrtes alendades, ère ua persona que hège gòl de veir. Ère dinamic, fòrça dinamic, totes es parts dera sua maquina èren ben equilibrades, ère ben esperdigalhat, com un vispìret damb mil agulhes jos es pès. Per açò jamès non podie parar e lançaue paraules a tòrt e a trauès mentre gesticulaue d'ua manèra exagerada.

Deuie èster ric aqueth doctor Ox, tà poder pagar er enlumenat d'ua vila sancera?

Ei possible, per'mor que se permetie ua despena similara, e ei era soleta responsa qu'èm capables de trobar entad aguesta quèstion indiscreta.

Hège cinc mesi qu'eth doctor Ox auie arribat en Quiquendone acompanhat deth sòn assistent, qu'auie eth nòm estranh de Gédéon Ygène, un secalh, magre, granàs, mès, dinamic com eth sòn patron.

E ara, perquè eth doctor Ox s'auie adjudicat er enlumenat dera vila e n'assumie es còsti? Perquè auie escuelhut precisament as tranquils abitants de Quiquendone, aqueri Flamencs d'entre toti es Flamencs, e volie dotar ara sua ciutat des avantatges d'un enlumenat com cap aute? Damb aguesta desexcusa, volie dilhèu assajar quauque important experiment fisiologic, actuant *in anima vili*? Finaument, qué pretenie hèr aguest personatge excentric? Ei aquerò que non sabem, perque er unic confident deth doctor Ox ère eth sòn assistent Ygène, que, cau díder, l'aubedie cegament.

Semblaue, se mès non, qu'eth doctor Ox s'auie comprometet a illuminar era vila, que n'auie besonh, «sustot pera net», didie eth

Gédéon Ygène. Diboish de U. Parent

comissari Passauf. Per açò s'auie installat ua fabrica entà produir un gas luminós. Es gasomètres èren prèsti entà foncionar e es canèths de conduccion, que circulauen dejós der empeirat des carrèrs, lèu auien d'aparéisher en forma de bècs de gas enes edificis publics e tanben en cases particulares de quauqui amics deth progrès.

Van Tricasse, en tant que borgmèstre, e Niklause, en tant que còsso, a mès de d'autes autoritats, crederen oportun autorizar era entrada d'aqueth modèrn enlumenat en casa sua.

S'eth lector non ac a desbrembat, pendent era longa convèrsa deth còsso damb eth borgmèstre se didec qu'er enlumenat dera vila s'obtierie non pas mercés ara simpla combustion der idrogèn carbonat que s'artenh damb era destillacion deth carbon, mès en tot emplegar un gas mès modèrn e vint còps mès brillant, eth gas oxidric, que produsissen er idrogèn e er oxigèn en barrejar-se.

Perque eth doctor, quimic adret e gran físic, sabie obtier aqueth gas en quantitats importantes e a bon prètz, non pas servint-se de manganat de sòdi, en tot seguir es metòdes deth senhor Tessié du

Motay, senon simplement descomposant era aigua, leugèrament acidulada gràcies a ua pila creada damb elements nauis e qu'èth madeish auie inventat. Atau donc, sense substàncies cares, sense platin, sense botelhon, sense combustible, sense aparelhs delicats entà produsir es dus gasis per separat. Un corrent electric traussaue ues grans cubetes plees d'aigua e er element liquid se descomposaua en es dues parts que lo constituïssen, er oxigèn e er idrogèn. Er oxigèn se n'anaue per un costat; er idrogèn, damb eth doble de volum qu'èth sòn antic associat, se n'anaue per un aute. Toti dus se remassauen en depòsits separats —ua precaucion essenciau, ja que se s'auessen barrejat s'aurie produsit ua explosion espantosa en cas d'ahlamar-se. Dempús, uns canèths les auien de conduir per separat tàs diuersi bècs, que ja serien plaçadi com cau entà preuir quinsevolh explosion. Alavetz se produsirie ua ahlama extraordinàriament ludenta, ua ahlama damb un esclat que rivalize damb eth dera lum electrica, que —com toti sabem— segontes es experiments de Casselmann, ei com era de mil cent setanta ua candeles, pas ua de mès pas ua de mens.

Damb aquesta combinacion excellenta ère segur qu'era ciutat de Quiquendone guanharia un enlumenat tresludent. Mès açò ère era causa que mens preocupaua ath doctor Ox e ath sòn ajudant, com veiram a continuacion.

Justament, londeman deth dia en qué eth comissari Passauf s'auie presentat d'aquera manèra tan tapatjosa en salonet deth borgmèstre, Gédéon Ygène e eth doctor Ox charrauen toti dus en burèu que compartien ena planta baisha der edifici principau dera fabrica.

—Açò que va, Ygène, açò que va! —exclamèc eth doctor Ox heregant-se es mans—. Ager, ena recepcion ja les vedéretz, ad aguesti bravis abitants de Quiquendone de sang de truha, que, pera intensitat des sues passions, se situen entre es sponges e es excrescències corallines! Ja les vedéretz de quina manèra se pelejauen e se provocauen parlant e gesticulant! Ja s'auien

transformat moralement e fisicament! E açò non a hèt que començar! Demoratz-les quan les tractem damb ua dòsi nauta!

—Auetz arrason, senhor —responec Gédéon Ygène, mentre se grataue eth nas punchent damb eth cap der indèx—, er experiment comence ben, e, se jo madeish non auessa agut era precaucion de barrar era sheta de pas, non sabi pas qué aurie passat.

—Auetz entenut ad aqueth avocat Schut e ad aqueth mètge Custos? —continuèc eth doctor Ox—. Es paraules en eres madeishes non èren pas maliciosas, mès en boca d'un abitant de Quiquendone equivalen a tota era catèrva d'insults qu'ès eròis d'Omèr se lancen ena cara abans de desgainar. Ah! Agustei Flamencs! Ja veiratz ce qué ne haram bèth dia.

—Ne haram uns ingrats —responec Gédéon Ygène en ton der òme qu'autrege ara espècia umana era valor qu'a.

—Bò! —hec eth doctor—, tant ei que mos ac arregraisquen o non s'èth nòste experiment trionfe!

—Mès —higec er ajudant, damb ua rialha de malícia— non i a eth perill que, en produsir-les ua excitacion atau en aparelh respiratòri, non les alterem un shinhau es paumons, ad aguesta bona gent de Quiquendone?

—Tant pis per eri! —responec eth doctor Ox—. Ei en benefici dera sciéncia! Qué didariéetz s'ès cans o es gargolhes se neguèssen a que les hessen experiments damb viviseccion?

Ça'm par, que se consultèssen as gargolhes e as cans, aguestes bèsties harien quauques objeccions as qui practiquen era viviseccion; mès eth doctor Ox pensaue qu'auie trobat un argument irrefutable, ja que deishèc anar un prigond sospir de satisfaccion.

—Eth cas ei, senhor, qu'auetz arrason —responec Gédéon Ygène semblant convençut—. Non podiem trobar arrés milhor qu'ès abitants de Quiquendone.

—Non podiem trobar milhor —diguec eth doctor articulant cada sillaba.

—Les auetz prenut eth pos, ad aguesta gent?

—Cent viatges.

—E quina ei era mieja des pulsacions qu'auetz observat?

—Non arriben a cinquanta per minuta. Ei de bon compréner: ua vila a on des de hè un sègle non s'a produsit ne ua petita discussion, a on es carretèrs non renèguen, a on es cochèrs non s'insulten, a on es shivaus non s'emmalícien, a on es cans non mossèguen, a on es gats non esgarrapen! Ua vila a on eth tribunau de policia ei desvagat tot er an! Ua vila a on arrés s'apassione per arren, ne pes arts, ne pes negòcis! Ua vila a on es gendarmes an era condicion de mites e ena quau en cent ans non s'a lheuath ne ua acta! En definitiva, ua vila a on hè tres cents ans que non se repartissen còps de punh ne s'an dat un bohet! Ja podetz compréner, mossur Ygène, qu'açò non pòt durar e que nosati ac modificaram tot .

—Perfecte!, perfecte! — repliquèc er ajudant, entusiasmat—. Senhor, e er aire d'aguesta vila, l'auetz analisat?

—Non me n'è pas descuedat. Setanta nau parts de nitrogen e vint-e-nau parts d'oxigèn, e acid carbonic e vapor d'aigua en ua quantitat variabla. Son es proporcions abituaus.

—Ben, doctor, ben —responec eth senhor Ygène—. Er experiment se harà a grana escala, e serà decisiu.

—E s'ei decisiu —higec eth doctor Ox damb un aire trionfant—, reformaram eth mon!

V

A on eth borgmèstre e eth còsso van a hèr ua visita ath doctor Ox, e ce qu'en resulte

Eth còsso Niklausse e eth borgmèstre Van Tricasse saberén ara fin ce qué ère ua net agitada. Eth grèu eveniment passat ena casa deth doctor Ox les provoquèc un autentic insòmni. Quines consequéncias aurie aqueth ahèr? Non s'ac podien imaginar. Calerie préner ua decision? Era autoritat municipau, qu'eri representauen, se veirie obligada a intervier? Se publicaríen bans entà qu'un escàndol atau non se repetísse? Toti aguesti dubtes non hègen que tracassar aqueres languides natures. Per aquerò, era vesilha abans de separar-se, es dus òmes auíen «decidit» de tornar-se a veir londeman.

Londeman donc, abans de sopar, eth borgmèstre Van Tricasse acodic en persona tà çò deth còsso Niklausse. Trobèc ath sòn amic mèts tranquil. Eth madeish tornaue a èster seren.

—Arren de nau? —demanèc Van Tricasse.

—Arren de nau des d'ager —responec Niklausse.

—E eth mètge Dominique Custos?

—Non n'è entenut a parlar, e der avocat André Schut tanpòc.

Despús d'ua longa convèrsa que se poderie resumir en tres linhas e qu'ei inutil d'explicar, eth còsso e eth borgmèstre auíen decidit que harien ua visita ath doctor Ox entà veir de trèir-li quauque aclariment sense qu'ac semblèsse.

Contràriament ad aquerò que solien hèr, un còp presa era decision, es dues autoritats s'esdeguèren entà executar-la immediatament. Gesseren de casa e preneren eth camin de cap ara fabrica deth doctor Ox, plaçada dehòra dera vila, pròp dera pòrta d'Audenarde, precisament era dera tor que menaçaué roeina.

Eth borgmèstre e eth regidor non anauen pas de bracet, senon que caminauen, *passibus æquis*, damb un pas lent e solemne

que sonque les hège a auançar tretze poces per segon. De hèt, èren es anars normaus des sòns administrats, que, enquia a on arribe era memòria, jamès n'auien vist a córrer cap pes carrèrs de Quiquendone.

De tant en tant, en bèth horcalh tranquil e silenciós, en bèra cantonada a on i auie quietud, es dus politics s'arturauen entà saludar ara gent.

—Bon dia, senhor borgmèstre —didie er un.

—Bon dia, amic mèn —responie Van Tricasse.

—I a arren de nau, senhor còsso? —demanaue er aute.

—Arren de nau —responie Niklausse.

Mès observant es aires de suspresa de quauqu'uns e es guardades interrogadores de d'auti, ère de bon veir qu'èna vila se sabie eth cas dera altercacion dera vesilha. Sonque pera direccion qu'auie pres Van Tricasse, eth mès pèc des ciutadans de Quiquendone auesse endonviat qu'èth borgmèstre anaue a hèr ua diligéncia ben importanta. Toti auien eth cap en ahèr Custos e Schut, mès encara non auien arribat a meter-se a favor der un o der aute. Aqueth avocat e aqueth mètge èren dus personatges, podem díder, ben considerats. Er avocat Schut, com que jamès auie agut ocasion de pleidejar en ua vila a on es procuradors e es uishèrs non existien senon en rebrembe, per conseqüent jamès auie perdut cap de judici. En çò que tanh ath doctor Custos, ère un mètge respectable que, seguint er exemple des sòns collègues, guarie totes es malauties exceptat dera que provocaue era mòrt: un costum crudèl que, malerosament, an toti es facultatius, sigue quin sigue eth país a on exercissen.

En apropar-se dera pòrta d'Audenarde, eth regidor e eth borgmèstre preneren era precaucion de hèr un shinhau de torn entà non passar peth «radi de queiguda» dera tor, e tot seguit se la guardèren damb atencion.

—Me semble que queirà —diguec Van Tricasse.

Deuant dera tor d'Audenarde. Diboish de U. Parent

—A jo tanben m'ac semble —responec Niklausse.

—A mens que la empuntalhem —higec Van Tricasse—.E voletz díder que la cau empuntalhar? Aquera qu'ei era qüestion.

—Auetz arrason, aquera ei era qüestion —responec Niklausse.

Ath cap d'un moment, se presentauen ena pòrta dera fabrica.

—Eth doctor Ox mos pòt recéber? —demanèren.

Eth doctor Ox tostemp ère a punt entà recéber as autoritats principaus dera vila, e de seguida les heren a entrar en burèu deth celèbre fisiològ.

Dilhèu eth doctor hec a demorar as dues autoritats ua bona orada. Se mès non, mos ac pensam, ja qu'eth borgmèstre començaue a impacientar-se, - causa que non li auie passat jamès ena vida—, e eth sòn companh tanben.

Finaument eth doctor Ox entrèc e de seguida se desencusèc per auer-les hèt a demorar; mès, s'auie d'aprovar ua basa entath gasomètre, calie modificar ua connexion...

A part d'aquerò, tot marchaue. Es canèths entar oxigèn ja èren plaçadi. En pògui mesi, era vila serie dotada d'un enlumenat magnific. Es dues autoritats ja podien veir es horats des canèths qu'arribauen en burèu deth doctor.

De seguit, eth doctor s'interessèc peth motiu que li aufrie er aunor de recéber en casa ath borgmèstre e ath còsso.

—Veder-vos, doctor, veder-vos —responec Van Tricasse—. Hège temps que non auíem eth plaser. Gessem pòc, en aguesta plasenta vila de Quiquendone. Compdam es passi e es gestions que hèm. Èm erosi quan non i arren que tringue era uniformitat...

Niklausse se guardaue ath sòn amic. Eth sòn amic jamès auie parlat tanta estona —se mès non sense préner temps e sense espaciari es frases damb ues bones pauses. Li semblaue que Van Tricasse s'exprimie damb ua cèrta loquacitat e que non ère bric abituau en eth. Eth madeish Niklausse tanben sentie com uns irresistibles talents de parlar.

Eth doctor Ox, observaue damb atencion ath borgmèstre damb era sua guardada astuta.

Van Tricasse, que jamès parlaue se non ère seigut comodament en un bon fautulh, aquest viatge s'auie lheuath. Non sabi pas quina suberexcitacion nerviosa, bric d'acòrd damb eth sòn temperament, li auie pres alavetz. Encara non auie començat a gesticular, mès lèu ac harie. Eth còsso, eth, se heregaue eth bot des comes e respiraue lentament hènt ues granes bohades. Pòc a pòc, era guardada se li animaue e ère «decidit» totun a sostier, se calie, ath sòn abnegat e fidèu amic, eth borgmèstre.

Van Tricasse s'auie lheuath, auie hèt quauque pas, e dempús auie tornat a plaçar-se deuant deth doctor.

—E en guaire mesi didetz qu'es òbres seràn acabades? —
demanèc pujant bèth shinhau eth ton de votz.

—Tres o quate mesi, senhor borgmèstre —responec eth doctor
Ox.

—Tres o quate mesi, guaire temps! —diguec Van Tricasse.

—Massa temps! —higec Niklause, que, com que ja ère nerviós,
tanben s'auie lheuut.

—Mos cau aqueth periòde de temps entà acabar eth projècte
—responec eth doctor—. Es obrèrs, que les auem agut de trigar
entre es abitants de Quiquendone, non son guaire eficients.

—Com! Que non son eficients! —exclamèc eth borgmèstre,
que semblaue que se prenne aqueres paraules com ua aufensa
personau.

—Non, senhor borgmèstre —responec eth doctor Ox damb
insistència—. Un obrèr francès harie en un dia eth trebalh de dètz
des vòsti administrats. Ja ac sabetz pro, son flamencs vertaders...

—Flamencs! —exclamèc eth regidor Niklause, damb es punhs
que se li crispauen—. Senhor, quin sens datz ad aquest mot?

—Donques eth sens... amable que toti li dan —responec eth
doctor damb un arridolet.

—Aquerò plan que non! Senhor —diguec eth borgmèstre
mentre anaue tà naut e tà baish d'un cap ar aute deth burèu —,
non m'agraden aquestes insinuacions. Ja podetz creir qu'es obrèrs
de Quiquendone son tan boni com es obrèrs de quinsevolh auta
vila deth mon, e non ei cap ne en París ne en Londres qu'anaram a
cercar modèls! En çò que tanh as òbres qu'auetz de hèr, vos demani
d'accelerar-ne era execucion. Auem es carrèrs desempeirats entà
que i pogatz installar es canèths de conduccion, e ei un entrebanc
entara circulacion. Es comerçants acabaràn per planher-se, e, coma
administrador responsable, jo non sò dispost a èster objècte de
retrèts mès que legitims!

Quin borgmèstre tan valent! Auie parlat deth comèrc, era circulacion, e aqueres paraules, as quaus non ère bric acostumat, non li hègen mau enes pòts! Qué dimònis li passaue?

—E vos digui —higec Niklausse—, qu'era vila non pòt cap èster mèts temps privada d'enlumenat.

—Mai tant—diguec eth doctor—, ua vila que demore des de hè ueit o nau cents ans...

—Encara damb mèts arrason, senhor —responec eth borgmèstre prononciant fòrt cada ua des sillabas—. D'auti tempsi, d'auti costums. Eth progrès auance e non volem pas demorar endarrèr! Abans d'un mes volem qu'es carrèrs siguen illuminadi, o ben pagaratz ua indemnizacion importanta per cada dia de retard. E qué passarie se, en miei des tenèbres, i auesse bèra peleja?

A çò deth Doctor Ox. Diboish de U. Parent

—Auetz arrason —exclamèc Niklausse—, n’i a pro damb ua bua entà ahlamar un Flamenc. Flamenc, ahlame!

—A prepaus —diguec eth borgmèstre talhant era paraula ath sòn amic—: doctor, auem sabut peth cap dera policia municipau, eth comissari Passauf, qu’ager ath ser auec lòc ua discussion enes salons de casa vòsta. S’an enganhat dident qu’ère ua discussion politica?

—Tiòc, amic borgmèstre —responec eth doctor Ox, que non sense pena se retiege un sospir de satisfaccion.

—E non i auec un altercat entre eth mètge Dominique Custos e er avocat André Schut?

—Tiòc, amic còsso, mès es paraules que s’intercambièren non auien arren de grèu.

—Arren de grèu! —exclamèc eth borgmèstre—, arren de grèu quan un òme ditz a un aute que non sap mesurar es sues paraules! De quina pasta ei hèt vosté, mossur? Non sabetz qu’en Quiquendone non en cau cap mès entà desencadear ues consequéncies ben lamentables? Mès, mossur, se vos o quinsevolh aute gosèsse parlar-me atau...

—E a jo! —higec eth còsso Niklausse.

Mentre prononciauen aqueres paraules en un ton menaçant, toti dus politics, damb es braci plegadi e es peus issadi, s’encarèren ath doctor Ox, disposadi a hèr-li ua mala passada s’un gèst o, encara non un gèst, un còp de uelh denotaue ua intencion contrarianta .

Mès eth doctor non botgèc.

—En quinsevolh cas, senhor —continuèc eth borgmèstre—, vos hèsqi responsable d’aquerò que passe en casa vòsta. È de garantir era tranquillitat d’aguesta vila e non voi qu’arren l’altèr. Senhor, qu’es eveniments que passèren ager non se repetisquen o jo complirè eth mèn déuer. Auetz comprés? Redena, senhor, responetz-me!

Mentre parlaue atau, eth borgmèstre, jos er efècte d’ua suberexcitacion extraordinària, nautèc era votz ja de mala encolia.

Eth respectable Van Tricasse ère furiós e segur que dehòra lo deueren enténer. Finaument, destermenat, en veir qu'eth doctor non responie as sues provocacions, diguec:

—Viende, Niklausse.

E dempús de barrar era pòrta damb ua ràbia que hec a tremolar era casa, eth borgmèstre gessec damb eth còsso ath sòn darrèr. Pòc a pòc, quan aueren hèt ua vintea de passi dehòra dera vila, aqueres dignes autoritats se calmèren. Caminèren mès a plaser, er anar ja cambièc. Es colors alugadi dera cara s'anèren difuminant. Es cares vermelhes se tornèren rosades. E quan hège un quart qu'auien gessut dera fabrica, Van Tricasse diguec doçament ath còsso Niklausse:

—Ei un òme amable, aqueth doctor Ox! Tostemp serà un gran plaser tornar-lo a veir.

VI

A on Frantz Niklausse e Suzel van Tricasse hèn quauqui projèctes de futur

Es nòsti lectors ja saben qu'èth borgmèstre auie ua hilha, Suzel. Mès per molt perspicaci que siguen, non an pogut endonviar qu'èth còsso Niklausse auie un hillh, M. Frantz. E, encara qu'ac auessen endonviat, arren non les podie hèr a pensar que Frantz siguesse eth prometut de Suzel. Ahigeram qu'aguesti dus joeni èren hèti er un tar aute e que s'estimauen com s'estime en Quiquendone.

Non cau pas pensar que, en aquera ciutat excepcionau, es còrs des joeni non batanauen. Solament que batanauen damb ua cèrta lentor. Era gent se maridauè com en quinsevolh auta vila deth mon, mès i metien temps. Es futurs esposi, abans d'embrancharse en aqueth ligam terrible, volien estudiar, e es estudis durauen aumens dètz ans, com ena escòla. Ère estranh èster "aprovat" abans d'aqueth temps.

Suzel. Diboish de U. Parent

Òc, dètz ans! Hestejauen dètz ans! E ei massa, vertadèrament, quan se tracte d'estacar-se tà tota era vida? Es estudis entà èster engenhaire o mètge, avocat o sosprefècte duren dètz ans, e voleríem en mens de temps aquerir es coneishements necessaris entà èster un espós? Ei inadmissible e, sigue ua qüestion de temperament o de mentalitat, es abitants de Quiquendone mos semble que van per bon camin alongant atau es sòns estudis. Quan vedem enes autes viles, liures e arderoses, que hèn maridatges en quauqui mesi, mos cau deishar hèr e esdegar-mos tà enviar as hilhs a corsar era segondària e as gojates tar internat de Quiquendone.

En darrèr miei sègle, sonque se coneishie un solet maridatge que s'auie organizat en dus ans, e tanben auie anat mau!

Atau donc, Frantz Niklausse estimaue a Suzel van Tricasse, mès tranquillament, com un estime quan a per deuant dètz ans entà arténher er objècte estimat. Cada setmana, sonque un còp e a ua ora convenguda, Frantz anaue a cercar a Suzel e l'amiaue tath bòrd deth Vaar. Tostemp s'emportauè era linha de pescar, e Suzel non se

Frantz. Diboish de U. Parent

descuedaue de préner eth sòn canevàs tà brodar, en quau es sòns fini dits maridauen es flors mès inversemblables.

Cau díder ací que Frantz ère un gojat de vint-e-dus ans, que li gessie un shinhau de pelisson ena cara e qu'era votz a penes se li començaua a hèr mès gròssa.

Era gojata, Suzel, ère ròia e de pèth rosada. Auie dètz-e-sèt ans e non li desagradaua pas pescar damb linha. Un entreteniment totun singular, que vos obligue a lutar abilament damb un petit barbichòt. Mès a Frantz, aquerò li agradaue. Ère un passatemps que didie damb eth sòn temperament. Pacient a mès non poder, li agradaue seguir damb era guardada un shinhau soniadora eth tap de soro que tremolaue en corrent dera aigua, e sabie demorar, e, quan ath cap de sies ores, a un discrèt barbichòt li hège pietat e finaument se deishaua gahar, Frantz ère content, mès sabie retier era emocion.

Aqueth dia, es dus futurs esposi, ei a díder, es dus promesi, èren seiguts ena arriba verda. Era aigua clara deth Vaar briulejaue as sòns pès, a escassa distància. Damb deishèr, Suzel clavaue era agulha en canevàs. Frantz hège a anar automaticament era linha d'esquèrra a dreita, e dempús la deishaua baishar seguint eth corrent de dreita a esquèrra. Es barbichòts hègen ena aigua cercles capriciosi que s'entrauessauen ath torn deth tap, mentre qu'er am passejaue sense arren pes parts mès hondes.

De tant en tant, sense guardar ara gojata, Frantz didie:

—Suzel, me semble que piquen.

—Voletz díder, Frantz? —responie Suzel, que, tot deishant un moment era labor, seguie era linha deth sòn prometut damb ua uelhada plea d'emocion.

—Ah, non —reprenie Frantz—. M'auie semblat enténer quauquarren voludar. M'è enganhat.

—Ja picaràn, Frantz —responie Suzel damb era sua votz clara e doça—. Mès, pensatz que cau «engahinar » en moment just.

Tostemp ètz en retard de quauqui segons e eth barbichòt profite tà escapar-se.

—Suzel, voletez tier era linha?

—Com volgatz, Frantz.

—Alavetz, datz-me eth canevàs. A veir se damb era agulha sò mès adret que damb er am.

E era gojata preníe era linha damb es mans tremoloses, e eth gojat hège a córrer era agulha a trauès dera malha deth tapís. E atau, se passauen ores dident-se paraules amoroses, e es còrs les batanuen quan eth soro tremolaue ena aigua. Ah! Se poguessen non desbrembar jamès aqueres estones plasentes pendent es quaus, seiguts er un ath cant der aute, escotauen eth gorgolhís der arriu!

Aqueth dia, eth solei ja ère ben baish en orizon e, maugrat que Suzel e Frantz s’auíen intercambiat es talents, «non auíen picat». Es barbichòts non auíen estat compassius e se n’arrien des joeni, que, totun, non s’enfadauen.

—Bèth aute dia auram mès sòrt, Frantz —diguec Suzel quan eth joen pescaire tornèc a enganchar er am encara per estrear ena husteta d’auet.

—Demorem, Suzel —responec Frantz.

E toti dus comencèren a caminar er un ath costat der aute e tornèren a préner eth camin tà casa, sense dider-se paraula, muts com es sues ombres, que s’alongauen deuant d’eri. Jos es arrais oblics deth solei que se cogauè, Suzel se vedíe grana, granassa. Frantz semblaue magre, magre com era linha longa que portaue ena man.

Arribèren a çò deth borgmèstre. Era cauçada ludenta ère plea de mates d’èrba que verdejaue, que non calíe cap arrincar pr’amor qu’encoishinuen eth carrèr e amatigauen eth traç des passi. En moment de daurir era pòrta, Frantz pensèc qu’auíe de díder ara sua promesa:

—Sabes, Suzel, eth gran dia s’apròpe.

Ath bòrd deth Vaar. Diboish de U. Parent

—S'apròpe, tiòc, Frantz! —responec era gojata baishant es longues paupetes.

—Òc—diguec Frantz—, d'ací cinc o sies ans...

—Adu, Frantz —diguec Suzel.

—Adu, Suzel —responec Frantz.

E quan era pòrta siguec barrada, eth gojat repreneç damb marcha pausada e tranquilla eth camin dera casa deth còsso Niklausse.

VII

A on es *andantes* devien *allegros*, e es *allegros*, *vivaces*

Era emocion qu'auie provocat er incident der avocat Schut e deth mètge Custos s'auie calmat. Er ahèr non auie agut conseqüéncias. Podiem pensar donc que Quiquendone auie de tornar tara sua apatia abituau, qu'un eveniment inexplicable auie pertorbat momentanèament.

Mentrestant, era installacion de canèths destinadi a portar eth gas oxidric tàs edificis mèns importants dera vila se hège rapidament. Es conductes e es embrancaments s'anauen estenent pòc a pòc dejós des carrèrs de Quiquendone. Mès encara mancauen es bècs, que, com qu'èren tan complicats de fabricar, les auien hèt a fabricar en estrangèr. Eth doctor Ox se i hège entà arribar per tot; eth e eth sòn ajudant Ygène non perdien un moment, pressant as obrèrs, acabant es delicades pèces deth gasomètre, alimentant net e dia es piles gigantesques que descomposauen era aigua gràcies ar efècte d'un potent corrent electric. Tiòc!, eth doctor Ox ja fabricaue eth sòn gas, maugrat qu'era canalizacion encara non siguesse acabada; causa qu'entre nosati, aurie de semblar força extraordinària. Mès en pòc de temps —se mèns non i auie motius entà pensar qu'auie d'èster atau—, en pòc de temps, eth doctor Ox inauguriarie es meravelhes deth sòn enlumenat innovador en teatre dera vila.

Perque Quiquendone auie un teatre, un bèth edifici, ma hè, e concebut tant per laguens com per dehòra de manèra que rebrebaue toti es estils. Ère ath madeish temps bizantin, romanic, gotic, renaishentista, damb quauques pòrtes damb arc de miei punt, hièstres ogivaus, damb rosasses flambejantes, damb pinacles fantasiosi, en una paraula, ua mòstra de toti es genres, mitat Partenon, mitat gran cafè parisenc, causa que non aurie pas d'estonar, ja que s'auie començat en temps deth borgmèstre Ludwig van Tricasse, en 1175, mèns non s'acabèc enquia 1837, jos

eth borgmèstre Natalis van Tricasse. I meteren sèt cents ans tà bastir-lo e s'auie anat adaptant ara mòda arquitectonica de totes es epòques. Tant ei! Ère un edifici magnific damb uns pilars romanics e ues vòutes bizantines que non desentonarien pas guaire damb er enlumenat de gas oxidric.

En teatre de Quiquendone s'í representauè un shinhau de tot: comèdia, opèra, ballet, opèra comica, comèdia leugèra, e tanben era opereta de Hervé-Offenbach. Òc, aguesti dus grani mèstres, que son er aunor dera segona mitat deth sègle XIX, auien traspasat era muralha de Quiquendone. Mès s'a de díder que ne er allemand ne eth francés non aurièn reconeishut *L'Œil crevé* o *La belle Hélène* de tant que n'auien cambiat es *moviments*.

En efècte, com qu'en Quiquendonon arren se hège ara prèssa, es òbres dramatiques s'auien agut d'adaptar ath temperament des ciutadans. Encara que, normaument, es pòrtes se daurissen tàs quate e se barrèssen tàs dètz, durant aguestes sies ores jamès non auien arribat a representar mès de dus actes. Òbres mèstres com *Robert le Diable*, *Les Huguenots*, *Guillaume Tell* auien de besonh tres foncions, de tant lenta qu'ère era execucion d'aqueres pèces. En teatre de Quiquendone, es *vivace* auançauen coma veritables *adagios*. Es *allegros* se rossegauen pacientament. Es semifuses non passauen d'èster simples redones en quinsevolh aute país. Es gorguejades mès rapides, que s'executauen ath gust des espectadors de Quiquendone, auien eth ritme pesant d'un imne de cant planèr. Es triolets deishadi s'afeblièn, se compassauen, entà non herir es aures des diletants. Entà explicàc ben damb un exemple, era melodia rapida de Fígaro, quan hè era sua entrada en prumèr acte d'*Eth barbèr de Sevilla*, començauè en numèro trenta-tres deth metronòm e duraue cinquanta ueit minutes —quan er actor ère un bon professionau. Ja podem pensar qu'es artistes que viegen de dehòra s'auien agut d'adaptar ad aquera mòda; mès com que les pagauen ben, non se planhien cap e aubedien fidelament

er arquet deth director d'orquèstra, que, en enes *allegros*, non marcaue jamès mès de ueit compassi per minuta.

E ja non cau díder, quini aplaudiments acuelhien aqueri artistes, qu'encantauen, sense cansar-les jamès, as espectadors de Quiquendone! Totes es mans picauen era ua contra era auta hènè ua longa pausa entre cada aplaudiment, causa qu'apareishie enes croniques des diaris coma *aplaudiments frenetics*; e, mès d'un viatge, s'era sala non s'auie enfonsat damb es bravos ei perque, en sègle XII, non s'estauviaue cap ne enes fondaments ne eth ciment ne era pèira.

Per ua auta part, entà non exaltar eth caractèr entosiasta des flamencs, eth teatre sonque auferie representacions un còp per setmana, causa que permetie as actors d'estudiar mès prigondament es sòns papèrs e as espectadors de digerir mès tranquilament es bereses des òbres mèstres der art dramatic.

Perque, des de hège fòrça temps es causes anauen atau. Es artistes estrangèrs solien signar un contracte damb eth director de Quiquendone en moment en qué, cansadi de trebalhar en d'auti scenaris, volien reposar, e non semblaue pas qu'arren auesse de modificar aqueres vielhes costums, quan quinze dies dempús der ahèr Schut-Custos, un incident inesperat tornèc a perturbar as abitants.

Ère un dissabte, dia d'opèra. Non se tractaue pas encara, com poderiem pensar, d'inaugurar eth nau enlumenat. Non; es canèths arribauen com cau ena sala, mès peth motiu qu'auem indicat mès ensús, es bècs encara non s'auien plaçat e es candelas dera lampa aranha projectauen com tostemps era sua doça claror sus es nombrosi espectadors qu'atapien eth teatre. Tara ua auien daurit es pòrtes ath public, e tàs quate era sala ère miei plea. I auie agut ua estona en qué era coa entà entrar arribaue enquiar aute cap dera plaça de Saint-Ernuph, deuant dera botiga deth farmacian Josse

Lieftrinck. Ua expectacion atau hège a pensar en ua representacion magnifica.

—Anaratz tath teatre aguesta tarde? —auie dit eth còsso ath borgmèstre aqueth madeish maitin.

—Non i mancarè pas —auie responut Van Tricasse—, e i amiarè ara mia hemna e tanben ara nòsta hilha Suzel e ara nòsta estimada Tatanémance, que tant les agrade era bona musica.

—Era senhoreta Suzel i anarà? —demanèc eth còsso.

—E tant, Niklausse.

—Alavetz eth mèn hilh Frantz serà un des prumèrs tà anar a hèr coa —responec Niklausse.

—Un gojat arderós, Niklausse —responec eth borgmèstre en un ton doctorau—, un enventit! Lo cau susvelhar ad aqueth gojat.

—Ei enamorat, Van Tricasse, ei enamorat dera vòsta sharmanta Suzel.

—E ben, Niklausse, ja s'i maridarà. Des deth moment qu'auem acordat de hèr aguest maridatge, qué mès pòt demanar?

—Non demane arren, Van Tricasse, non demane cap arren, eth praube gojat! Mès ben —e no'n voi díder arren mès—, non serà cap eth darrèr tà préner era entrada en hiestron!

—Ah! fresca e arderosa joenessa! —repliquèc eth borgmèstre, ridolant en rebrembar eth passat—. Nosati tanben siguérem atau, digne còsso! Nosati tanben estimèrem. Nosati tanben hérem coa, en nòste temps! Mos veiram aué ath ser, donc. A perpau, sabetz qu'ei un gran artista, aqueth Fioravanti! Per aquerò ena nòsta vila li an hèt ua recebuda tan grana! Non desbrembarà cap de seguida es aplaudiments de Quiquendone!

En efècte, se tractaue deth celèbre tenor Fioravanti, que, damb eth sòn talent de virtuós, eth sòn metòde perfècte, era sua votz agradabla provocaue un autentic entosiasme as afeccionats dera vila.

Hège tres setmanes que Fioravanti trionfaue damb *Les Huguenots*. Eth prumèr acte, interpretat ath gust des espectadors

de Quiquendone, auie durat ua foncion sencera dera prumèra setmana deth mes. En ua auta representacion dera segona setmana, que s'auie alongat damb diuèrsi andantes inacabables, eth famós interpret se guanhèc ua autentica ovacion. Eth succès encara auie estat mès gran damb eth tresau acte dera òbra mèstra de Meyerbeer. Mès totòm demoraue escotar a Fioravanti en quatau acte, e ère precisament aquera tarde quan s'auie de representar aqueth quatau acte deuant d'un public impacient. Ah! Aqueth duo de Raoul e Valentine, aqueth imme d'amor a dues votz, cantat damb tanta trendesa, aquera estreta damb ua profusion de crescendos, de *stringendos*, d'*accelerandos*, de *più crescendos*, tot aquerò cantat a pòc a pòc, damb pòques paraules, inacabablement! Ah! Aquerò plan!

Per aquerò, tàs quate era sala ère plea. Es lòtges, eth pertèrra, ère tot bombat de gent. Enes proscènes i èren installadi eth borgmèstre Van Tricasse, era hilha Van Tricasse, era senhora Van Tricasse e era amabla Tatanémance, que portauè ua còha de color verd poma; dempús, non guaire luenh, eth còsso Niklausse e era sua familha, sense desbrembar ar enamorat Frantz. Tanben s'í vedien es familhas deth mètge Custos, der avocat Schut, de Honoré Syntax, eth jutge principau, e Soutman (Norbert), eth director dera companhia d'assegurances e eth gròs banquèr Collaert, un fanatic dera musica alemanda e tanben un shinhau virtuós, e eth recaptador Rupp, e eth director dera acadèmia, Jérôme Resh, e eth comissari civiu, e tantes autes personalitats dera vila que non podem nomenar aciuentà non abusar dera paciència deth lector.

Ordinàriament, eth temps que demorauen que se lheuèsse eth telon es espectadors de Quiquendone solien auer eth costum de mantier-se en silenci, es uns liegien eth diari, d'auti se didien quauquarren en votz baisha, es uns s'anauen a plaçar sense sorrohl e sense prèsses, d'auti hèn ua uelhada esmorteïda a quauques hemnes que guarnien es galeries.

Mès aqueth ser, quinsevolh observador s'auesse encuedat que, ja abans de lheuar-se eth telon, ena sala i auie ua animacion non acostumada. Se vedien voludar persones que jamès botjauen. Es ventahs des daunes ventauen a ua velocitat anormau. Semblauè qu'un aire mès viu auesse envadit toti aqueri guidèrs. Respirauen mès prigondament. I auie guardades que ludien, e, s'ac cau díder, lèu com es ahames dera lampa aranha, que semblauen dar ara sala ua claror desconeishuda. En vertat, s'í vedie mès clar que de costum, maugrat qu'era illuminacion siguesse era madeisha. Ah!, s'es nauí aparelh deth doctor Ox auessen foncionat; mès encara non foncionauen.

Finaument, era orquèstra en plen ja ei en sòn lòc. Eth prumèr vriolon a passat entre es pupitres entà dar un discrèt la as sòns companhs. Es instruments de còrda, es instruments de vent, es instruments de percussion son afinadi. Eth director d'orquèstra sonque demore que sone eth timbre entà marcar eth prumèr compàs.

Eth timbre retronís. Comence eth quatau acte. Er *allegro appassionato* der entracte ei interpretat com tostep, damb ua lentitud solemna, qu'aurie hèt a saltar ar illustre Meyerbeer e deth quau es diletants de Quiquendone aprècien tota era majestuositat.

Mès eth director d'orquèstra lèu s'encuede qu'es musics hèn ço que vòlen. Li còste retier-les, eri que tostep son tan obedients e tan tranquils. Es instruments de vent tendissen a accelerar es moviments e s'an de frenar damb man fèrma, perque passarien deuant as instruments de còrda; causa que, des deth punt de vista armonic, provocaríe un efècte lamentable. Eth madeish basson, eth hilh deth farmacian Josse Liefrinck, un gojat tan ben ensenhat, tendís a enventir-se.

Mentres, Valentine a començat era sua declamacion:

Sò soleta en casa...

mès s'accelèrè. Eth director d'orquèstra e toti es sòns musics la seguisson —dilhèu sense sabéc— en sòn cantabile, qu'aurie

d'èster marcat de bèth tròç, com un dotze per ueit qu'ei. Quan Raoul apareish ena pòrta deth hons, entre eth moment que Valentine va cap ada eth e eth moment en qu'era l'amague ena cramba *deth costat* non passe ne un quart d'ora, mentre que d'auti còps, seguint era tradicion deth teatre de Quiquendone, aquera declamacion de trenta sèt compassi duraue trenta sèt minutes justes.

Saint-Bris, Nevers, Cavannes e es senhors catolics an entrat en scèna dilhèu un shinhau precipitadament. *Allegro pomposo*, a indicat eth compositor ena partitura. Era orquèstra e es senhors òc qu'auancen *allegro*, mès de cap de manèra *pomposo*, e en *tutti*, en aquera plana magistrau dera conjuracion e era benediccion des punhaus, ja non modèren mès er *allegro* reglamentari. Cantaires e musics hugen impetuosament. Eth director d'orquèstra ja non pense mès en retier-les. E eth public tanpòc protèste, ath contrari; se sent que tanben ei rossegat, que forme part d'aqueth moviment, e qu'eth moviment respon as aspiracions deth sòn esperit:

*Des destobles que tornen e d'ua guèrra impia,
Voletz, com jo, liberar eth país?*

Prometen, juren. Damb pro penes Nevers a eth temps de protestar e de cantar que «entre es sòns auantpassats, i a soldats e cap d'assassin». L'arrèsten. I acodissen es oficiaus de policia deth barri e d'auti enviats dera justícia e juren de seguida «que les pataquejaràn a toti ath viatge». Saint-Bris se met a declamar com un veritable dus per quate defensiu eth fragment damb qué cride es catolics ara venjança. Es tres frares, que pòrten ues cistalhes damb ues bandes blanques, gessen volant pera pòrta deth hons dera estança de Nevers, sense tier en compde era metuda en scèna, que les recomane que s'auancen a plaser. Toti es assistents ja s'an trèt era espada e eth punhau, qu'és tres frares benedissen en un virament de uelhs. Es sopranos, es tenòrs, es baishi, ataquen damb uns crits de ràbia er *allegro furioso* e d'un compàs de sies per ueit

dramatic ne hèn un compàs de sies per ueit de quadrilha. Dempús gessen cridant:

*A miejanet,
Tot ben quiet!
Diu ac vò!
Òc,
A miejanet.*

En aqueth moment, eth public ei dret. Enes lòtges, en pertèrra, enes galleries, toti son nerviosi. Semble que toti es espectadors, damb eth borgmèstre Van Tricasse ath deuant, s'an d'abalançar en scenari entà unir-se as conjurats e liquidar as uganauts, damb qui, per un aute costat, compartissen es opinions religioses. Aplaudissen, rebremben, aclamen! Tatanémance brandís energicament era sua còha de color verd poma. Es lampes dera sala projècten un esclat intens...

Raoul, en compdes de l'heuar doçament era tela, la esparreque damb un gèst magnific e se tròbe cara a cara damb Valentine.

Ara fin! Auem eth gran duo, e s'interprète damb un *allegro vivace*. Raoul non demore pas es qüestions de Valentine e Valentine non demore pas es responses de Raoul. Aqueth fragment deliciós:

*Eth perilh prèsse
E eth temps vòle...,*

deven un d'aqueri rapids dus per quate qu'an hèt famós a Offenbach, quan hè a dançar uns conjurats quaussevolh. Er *andante amoroso*:

*Ac as dit!
Òc, m'estimes!,*

non ei mès qu'un *vivace furioso*, e eth violoncèl dera orquèstra ja non se preocupe mès d'imitar es inflexions dera votz deth cantaire, coma s'indique ena partitura deth mèstre. Valentine exclame en van:

*Prolonga, prolonga un shinhau mès
Eth sòn inefable deth mèn còr!*

Raoul non se pòt alongar! Se sent qu'un huec inacostumat l'abrase. Es sòn sis e es sòn dòs, inabastables, esclaten d'ua manèra que hè pòur. Se da masèga, gesticule, ei roent...

Ua representacion agitada. Diboish de U. Parent

Se sent era tor des ores; era campana resone; mès quina campana tant accelerada! Eth campanèr que la tòque ja non sap ce qué se hè. Ei un tòc d'arma espantós, que lute damb fòrça damb es furors dera orquèstra.

Arribe era estreta qu'a d'acabar aqueth acte magnific:

Er amor s'esvanís, era embriaguesa s'esvanís,

Òh remòrs, que m'oprimís!

qu'eth compositor indique *allegro con moto*, s'eventís damb un *prestissimo* descadenat. Semble que passe un tren exprès. Eth campanau torne a tocar. Valentine se dèishe anar e què. Raoul se lance pera hièstra!...

Ère eth moment de hèc. Era orquèstra, veritablament èbria, non auesse podut continuar. Era batuta deth director ja non ei mèrs qu'un trocèt trincat sus eth pupitre der apuntador! Es còrdes des violins an petat e es manges s'an torçut! Ena furor, eth timbalèr a des-hèt es timbales! Eth contrabaish s'a encimat ath cap deth sòn artefacte sonor! Eth prumèr clarinet s'a empassat era espiula deth sòn ridicul instrument e eth segon oboïsta rosigue es lengüetes de cana! Era colissa deth trombon ei deformada e, entà acabar, eth malerós music que tòque era trompa non pòt retirar era man, qu'a enfonsat massa en pavilhon der instrument!

E eth public! Eth public, desalendat, abrandat, gesticule, cride! Totes es cares son vermelhes com s'un huec les cremèsse per laguens! Se horren, vòlen gèsser toti ath còp. Es òmes sense chapèu, es hemnes sense abric! S'empentassen enes colidòrs, s'escrasen enes pòrtes, se pelegen, se flòquen! Cap d'autoritat! Cap de borgmèstre! Toti parièr ath miei d'aquera suberexcitacion infernau...

E ath cap d'un moment, quan toti son dehòra, cada un recupèrè era sua calma abituau e se'n va tranquillament tà casa damb un rebrembe confús d'aquerò qu'an experimentat.

Eth quatau acte des *Huguenots*, que d'auti còps duraue sies ores de relòtge, auie començat aquera tarde tàs quate e mieja e ja ère acabat quan mancauen dotze minutes tàs cinc.

Auie durat dètz-e-ueit minutes!

VIII

A on era antica e solemna valsa alemanda se torne un remolin

Mès despús de gèsser deth teatre, encara qu'és espectadors recuperèssen era calma abituau e tornèssen tà casa damb sonque ua sòrta d'abrutiment passatgèr, tanben s'auien exaltat d'ua manèra extraordinària e, renduts, pesanti com se s'auessen lheuats de taula dempús d'auer minjat massa, queigueren en lhet com un sac.

E ben, londeman totòm auèc coma ua reminiscéncia d'aquerò qu'auie passat era vesilha. En efècte, a un li mancaue eth chapèu, qu'auie perdut ena batèsta; ar aute, un pandòt deth vestit que s'auie esparrecat ena mesclanha; ad aquera auta era fina sabata de tela de sarja; ara de mès enlà, era capa des dies de hèsta. Era memòria les anèc vient ad aqueri aunèsti borgesi, e damb era memòria, tanben un shinhau de vergonha per aquera efervescéncia inqualificabla. Tot aquerò les semblaue ua orgia dera quau auien estat es eròis inconscients! Non ne parlauen bric; non i volien pensar mès!

Mès eth personatge mès destorotat dera vila tornèc a èster eth borgmèstre Van Tricasse. Londeman maitin en desvelhar-se, non trobaue era perruca. Lotchè l'auie cercada pertot. Arren. Era perruca demorèc en camp de batalha. Quant ara idea d'enviar ath pregonèr oficiau dera vila, Jean Mistrol, a cercar-la, ne parlar-ne. Valie mès renonciar ara cabelhèra postissa que cridar era atencion atau, quan un auie er aunor d'èster eth prumèr magistrat dera ciutat.

Eth digne Van Tricasse pensaue tot aquerò, caperat damb es hlatsades, damb eth còs eslomat, eth cap espés, era lengua pastosa, er estomac roent. Non auie cap de talent de lheuar-se, ath contrari, e eth cervèth li trebalhèc mès aqueth maitin que non auie trebalhat des de hège dilhèu quaranta ans. Er aunorable magistrat rehège ena sua ment toti es incidents d'aquera representacion inexplicabla. Les relacionaue damb es hèts que s'auien produït

darrèrament era serada deth doctor Ox. Cercaue es rasons d'aquera excitabilitat extraordinària que s'auie manifestat per dus viatges enes sòns administrats mèns recomanables.

—E alavetz, qué passe? —se demanaue—. Quina bestiesa s'a apoderat dera tranquilla vila de Quiquendone? A veir s'encara vieram toti hòls e auram de transformar era ciutat en un immens espitau? Perque ara fin, ager toti èrem aqui, es autoritats, es còssos, es jutges, es avocats, es mètges, es academics, e toti, s'era memòria non me falhe, toti patírem aqueth atac de holia furiosa! Qué reòsca auie aquera musica infernau? Ei inexplicable! E totun, non auia minjat arren, ne begut arren que me poguesse provocar aquera exaltacion ! Non! Ager, tà dinar, ua trancha de vedèra massa cueta, quate culherades de sopa d'espínacs, uns blancs de ueu batuts e dus veires de cervesa leugèra batiada damb aigua clara, non son pas causes que poguen pujar tath cap! Non. I a quauquarren que non pogui explicar e com que, de totes manèrs, jo sò responsable des actes des mèns administrats, manarè que s'investigue.

Mès era investigacion, qu'aprovèc eth conselh municipau, non dèc cap de resultat. E encara qu'es hèts siguessen evidents, es motius escapauen ara sagacitat des magistrats . Per ua part, totòm s'auie tornat a calmar, e, damb era calma, s'auien desbrenbat es excèssi. Tanben es diaris locaux evitàren parlar-ne, e era cronica dera representacion, que se publiquèc en *Mémorial de Quiquendone*, non hec cap d'allusion ad aqueth enfrebament de tota ua sala sencera.

E totun, maugrat qu'era vila recuperèsse eth sòn tranquillèr de tostemp, tornèsse a èster, aparentament, flamenca com abans, en hons se sentie qu'eth caractèr e eth temperament des sòns abitants anauen cambiant pòc a pòc. Aurietz dit, damb paraules deth mètge Dominique Custos, «que les començauen a gèsser nèrvís».

Totun, expliquem-mos. Aqueth cambi inqüestionable e indiscutible sonque se produsie en ues condicions determinades. Quan es abitants de Quiquendone anauen pes carrèrs dera vila,

a préner er aire, pes places, pera riba deth Vaar, èren tostep es bones persones heiredes e metodiques d'abans. E tanben ère parièr quan s'embarrauen en casa, es uns trebalhant damb es mans, es auti hènt a trebalhar eth cap, d'auti non hènt arren, e es de mès enlà sense pensar guaire mès. Era sua vida privada ère silenciosa, inèrta, vegetativa com abans. Cap de peleja, cap de retrèt entre parelhes, cap d'acceleracion deth còr, cap de suberexcitacion deth moth dera espiada. Era mieja des pulsacions continuaue estant era des boni tempsi, de cinquanta a cinquanta-dues per minuta.

Mès eth fenomèn absolutament inexplicable, capable de desmontar era sagacitat des fisiològs mès ingeniosi dera epòca, ei que, se ben es abitants de Quiquendone non patien cap de cambi ena vida privada, se transformauen d'ua manèra ben visibla ena vida collectiva, en aquerò que son es relacions entre es persones.

Atau, tan lèu que s'amassauen en un edifici public, era causa "ja non anaue», com didie eth comissari Passauf. Ena borsa, ena casa dera vila, en anfiteatre dera acadèmia, enes sessions deth conselh e enes reünions des sabents, se produsie ua sòrta de reviscolament, e ua suberexcitacion singulara s'apoderaue lèu des assistents. Ath cap d'ua ora, es relacions ja èren agres. Ath cap de dues ores, era convèrsa degeneraue en ua peleja. Es caps s'escauhauen, e s'atacaue as autoritats. Ena glèisa madeish, quan eth predic, es fidèus non podien escotar damb indiferéncia ath predicador Van Stabel, que, per un aute costat, se desviuie en pupitre e les avertie d'ua manèra mès sevèra que de costum. Finaument, aquera situacion provoquèc d'autes altercacions encara mès grèus qu'era deth mètge Custos e er avocat Schut; mès jamès i calec era intervencion dera autoritat perque es pòrtaemplentes, un còp en casa sua, i recuperauen era calma e desbrembauen es aufenses hètes e recebudes.

Totun, aquera particularitat non auie podut afectar a temperaments complètament incapables de reconéisher ce qué les passau. Sonque un personatge dera vila, precisament eth madeish

de qui des de hège trenta ans eth conselh pensaue suprimir eth cargue, eth comissari civiu Michel Passauf, auie remercat qu'era suberexcitacion, absenta enes domicilis particulars, se manifestaue rapidament enes edificis publics, e se demanaue, un shinhau inquiet, qué passarie quan aqueth eretisme se propaguèsse pes cases borgeses e quan era epidèmia —ère eth mot pro exacte que hège a servir— s'estenesse pes carrèrs dera vila. Alavetz, ja non se desbrembarien es insults, non mès calma, non mès pauses en deliri, senon un inflamacion constanta que possarie d'ua manèra inevitabla as abitants de Quiquendone es uns contra es auti.

—Alavetz, qué passarie? —se demanaue eth comissari Passauf tot esglasiat—. Com se pòt arturar aqueth furor sauvatge? Com se pòden contier uns temperaments qu'an ahiscat atau? Arribadi ad aguest punt, eth mèn cargue ja non serà cap de bicòca e eth conselh m'aurà de doblar eth jornau..., se non ei que m'agen d'arrestar a jo madeish..., per incomplir e pertorbar er orde public!

E ben, aqueres justes pòurs comencèren a hèr-se realitat. Dera borsa, dera glèisa, deth teatre, der ajuntament, dera acadèmia, deth mercat, eth mau envadic es cases particulars, e aquerò se produsic quan encara non auien passat quinze dies dera terribla representacion des *Huguenots*.

Siguec a çò deth banquèr Collaert a on se declarèren es prumèrs simptòmes dera epidèmia.

Aqueth ric personatge auferie un balh, o se mès non ua serada damb musica, as personas de categoria dera vila. Quauqui mesi endarrèr, auie emetut un emprèstit de trenta mil francs deth quau ja s'auien soscrit tres quataus parts e, entà celebrar un tau succès financèr, auie daurit es sòns salons e auie organizat ua hèsta entàs sòns compatriòtes.

Ja sabem com son es recepcions flamenques, corrèctes e tranquilles, e, en generau, damb era cervesa e es siròps, servidi en abundància, com ingredients principaus. Quauques convèrses

sus eth temps que hè, sus com se presenten es cueilhetes, sus eth bon estat des jardins, er entreten des flors e mès concrètement des tulipes; de tant en tant, ua melodia lenta e compassada, com un minuet; a viatges ua valsa, mès ua d'aqueres vales alemandes que non hèn pas mès d'un torn e miei per minuta e durant es quaus es dançaires se mantien abraçadi e separats er un der aute tant com es sòns braci les ac permeten, aqueres qu'èren es dances que freqüentaue era nauta societat de Quiquendone. Era madeisha pòlca, un còp arranjada a quate tempsi, auie sajat d'aclimatar-se; mès encara que se marquèsse eth compàs ben a pòc a pòc, es dançaires tostemp anauen endarreridi en relacion ara orquèstra, e auie calut renonciar-i.

Aqueres trobades tranquilles, enes quaus era joenalha se divertie d'ua manèra aunèsta e moderada, jamès auien provocat cap de situacion preocupanta. Perqué alavetz, aqueth ser, a çò deth banquèr Collaert, es siròps e era aigua sucrada semblaue que s'auien tornat vins capitosi, en champanh petilhós, en punchs incendiari? Perqué cap ara mitat dera hèsta, ua sòrta d'embriaguesa inexplicable s'apoderèc de toti es convidats? Perqué eth minuet derivèc en *saltarello*? Perqué es musics dera orquèstra accelerèren eth ritme? Perqué, com en teatre, es candeles luderèn damb un esclat extraordinari? Quin corrent electric envadic es salons deth banquèr? Qué explique qu'es parelhes s'apropèssen, qu'es mans corressen a sarrar-se d'ua manèra mès convulsiva, que «quauqui cavalèrs solets» se heren a veir damb uns passi atrevidi en aquera pastorella d'auti còps tan seriosa, tan solemna, tan majestuosa, tan coma cau!

Ailàs! Quin Edip podie respóner a totes aqueres qüestions insolubles? Eth comissari Passauf, present ena serada, se vedie a vier era tronada, mès non i podie hèr arren, non podie huger-ne e sentie com ua embriaguesa li hège a virar eth cap. Totes es facultats fisiologiques e passionaus li aumentèren. Diuèrsi viatges

lo vederen que s'amorraue enes docí e que vuedaue es plates com s'auesse gessut d'ua longa dièta.

Mentres, era animacion deth balh aumentaue. Un long mormolh, com ua bronidera sorda, s'escapaue de toti es piets. Barauen, barauen veritablament. Es pès se botjauen cada còp damb mès frenesia. Es cares ludien com es brases. Era efervescéncia generau arribaue ath mès naut grad.

Era valsa deth Freyschutz. Diboish de U. Parent

E quan era orquèstra entonèc era valsa deth *Freischütz*, quan es musics, damb tota era fòrça des sòns braci, se meteren a tocar aquera valsa, tant alemanda e damb un moviment tan lent, aiaia!, ja non siguec ua valsa, senon un remolin insensat, ua rotacion vertiginosa,

un virament digne d'èster dirigit per bèth Faust que marquèsse eth compàs damb un tidon alugat! Tot seguit, tota ua ora, un galòp, un galòp infernau qu'arrés podie esquivar, qu'arrés podie arturar, traussèc es sales, es salons, es avantcrambes, recorrec es escales e, pujant des dera cava enquiath humarau d'aquera rica casa, se'n rosseguèc as gojats, as gojates, as pairs, as mairs, as individus de totes es edats, de totes es mesures, de toti es sèxes, e ath gròs banquèr Collaert, e madama Collaert, e as còssos, e as magistrats, e ath jutge principau, e a Niklausse, e a madama Van Tricasse, e ath borgmèstre Van Tricasse, e ath madeish comissari Passauf, que jamès podec rebrembar qui auie estat era sua baradora aquera net d'embriaguesa!

Mès «era» se'n brembèc ben. E des d'aqueth dia «era» tornèc a veir enes sònns sònns ath comissari fogós que la sarraue en ua abraçada apassionada! E «era» ère era amabla Tatanémance!

IX

A on eth doctor Ox e eth sòn ajudant Ygène non se diden que quate paraules

—E alavetz, Ygène?

—Alavetz, senhor, qu'ei tot prèst! Era installacion des canèths qu'ei acabada.

—Perfècte! Ara trebalharam a grana escala, e sus es masses!

X

A on veiram qu'era epidèmia envadic tota era vila e quin efècte provoquèc

Es mesi que seguiren, eth mau, en compdes de dissipar-se, non hec qu'estener-se. Des domicilis particulars, era epidèmia correc pes carrèrs. Era vila de Quiquendone non se reconeishie.

Un fenomèn encara mès extraordinari qu'es que s'auien observat enquia alavetz ei qu'aquerò non sonque afectauè ath règne animau, senon qu'eth madeish règne vegetau non s'escapauè tanpòc d'aquera influéncia.

S'auem en compde era evolucion normau des causes, es epidèmies son especiaus. Es bèsties non patissen es qu'afècten as òmes, es vegetaus non patissen es qu'afècten as bèsties. Jamès s'a vist un shivau atacat pera pigòta ne un òme pera pèsta bovina. Es motons non an pas era malautia des truhes. Mès aqui, semblaue com se totes es leis dera natura s'auessen capvirat. Non sonque eth caractèr, eth temperament, es idees des òmes e des hemnes de Quiquendone s'auien modificat, senon tanben es bèsties de casa, gats o cans, bòs o shivaus, saumets o crabes, èren victimes d'aquera influéncia epidemica, com se les auessen cambiat eth sòn mèdi abituau. Es plantes madeishes «s'emancipauen», se se mos vò perdonar aguesta expression.

En efècte, enes jardins, enes uarts, enes vergèrs, i apareishien uns simptòmes tanplan curiosi. Es plantes arrapaires s'arrapauen damb fòrça. Es plantes espesses "s'estorrofauen" damb mès fòrça. Es arbusti se tornauen arbes. Es grans de seme, a penes semiadi ja trègen eth petit cap verd, e en madeish espaci de temps creishien dètz còps mès de com ac hègen abans e enes circumstàncies mès favorables. Es espàrrecs artenhien mès de miei mètre; es escarchòfes se hègen gròsses com melons, es melons se hègen gròssi com coges, es coges se hègen gròsses com es coges gigantes, e es coges

gigantes se hègen gròsses com era campana dera tor des ores, que mesuraue, ma hè, nau pès de diamètre. Es caulets èren mates e es camparòus, paraigües.

Es frutes non tardèren guaire en seguir er exemple des ortalisses. Calie èster dus tà minjar-se ua haraga, e quate tà minjar-se ua pera. Es branquetes d'arradim èren com aquera branca fenomenau que Poussin pintèc d'ua manèra tan admirabla ena sua òbra *Era tardor o Es arradims dera tèrra prometuda!*

E siguec parion damb es flors, es violetes grandioses estenien en aire ues flaires mès penetrantes; es ròses exagerades ludien damb uns colors mès vius; en pògui dies, es lilàs èren un bosquet intransitable; geranis, margalides, dàlies, camèlies, gauècs, envadien es caminets e s'estofauen es uns damb es auti! Damb eth podalh, non n'í auie pro. E es tulipes, aqueres estimades lilacèes que tant agraden as flamencs, quines emocions causèren as sòns admiradors! Un dia, anèc de pòc qu'eth respectable Van Bistrom non queiguessa d'esquia en veir en sòn jardin ua simpla *tulipa gesneriana* enòrma, monstruosa, giganta, damb un calici que servie de nin a tota ua familha de còthi-arròis!

Era vila sencera correc a veir aquera flor fenomenau e li autregèc eth nòm de *tulipa quiquendonia*.

Mès, praube de tu! S'ei vertat qu'aqueres plantes, aqueres frutes, aqueres flors creishien en un virament de uelhs, encara que toti es vegetaus tendissen a auer ues proporcions colossaus, e qu'és sòns colors tan vius e es sues flaires tan penetrantes embriagauen er olfacte e era guardada, per contra, se shamostien de prèssa. Er aire qu'absorbien les cremaue rapidament e lèu morien, deishadi d'anar, shamostits, consumits.

Aquera que siguec era trista fin dera famosa tulipa, que se shamostic dempús de quauqui dies d'esplendor!

Era madeisha causa passèc damb es animaus domestics, des deth can de casa enquiath pòrc dera porcingla, des deth canari dera gàbia enquiath perròt deth corrau.

Cau díder qu'aqueres bèsties, en circumstàncies normaus, non èren cap mens fleumatiques qu'és sòns amos. Cans e gats vegetauen mès que non pas viuien. Jamès auien un fremit de plaser, jamès un moviment de mau estar. S'auessen agut es coes de bronze, non aurien pas estat mès immobils. Non se parlaue, des de temps immemoriaus, ne de cap de nhacada, ne de cap d'esgarrapada. Quant as cans rabiosi, èren considerats bèsties imaginàries, dignes de figurar damb es grifons e d'autes per estil en bestiari dera apocalipsi.

Mès en aguesti pòqui mesi, que sajam de reproduir es incidents mès insignificants, quin gran cambi! Gats e gossets comencèren a ensenhar es dents e es urpes. Se'n sacrificquèren quauqu'uns uns dempús que se produisís mès d'un atac. Peth prumèr còp, se vedec un shivau desbocat que corrie enfuriat pes carrèrs de Quiquendone; un bò que, damb es còrnes baishades, se lançaue dessús d'un des sòns semblants; un somèr que s'espatarraue damb es pautes enlaire ena plaça de Saint-Ernuph e que hège uns brams que ja non auien arren «d'animau»; e un anhèth, semble mentida, que defenie coratjosament es sues costelhes deuant deth guinhauet deth carnissèr!

Eth borgmèstre Van Tricasse se vedec obligat a publicar bans municipaus referents as animaus domestics, que, alhocardidi, hègen qu'és carrèrs de Quiquendone non siguessen guaire segurs. Mès ailàs! S'és bèsties s'auien tornat hòles, es òmes non èren pas mès sensats. Cap d'edat se sauvèc d'aqueth hlagèth.

Es mainatjons, qu'enquia alavetz s'auien criat tan facilaments, lèu se tornèren insuportables e, per prumèr còp, eth jutge principau Honoré Syntax auec d'aplicar eth foet damb era sua joena patolea.

Enes centres de segondària i auec com ua susmauta, e enes aules, es dictionaris i diboishèren diuèrses trajectòries deplorables. Ère impossible mantier as escolans embarradi, e cau díder qu'és madeishi professors èren tan suberexcitadi, que les aclapauen damb castigs extravagants.

E encara un aute fenomèn! Toti aqueri abitants de Quiquendone, tan sanceri enquia alavetz e que se neurien principaments de crèmes batudes, cometien veritables excèssi de minjar e béuer. Non n'í auie pro damb era dièta de tostep. Cada estomac se convertie en un gorg, e aquest gorg que s'auie d'aumplir dera manèra mès eficaça.

Eth consum dera vila se triplèc. En lòc de dus repèishi, ne hègen sies. S'auiec coneishença d'un bon nombre d'indigestions. Eth còsso Niklausse non ère jamès sadoth. Eth borgmèstre Van Tricasse non podie calmar era set e tostep ère immergit en un tipe de semiembriaguesa reganhosa.

En resum, qu'es simptòmes mès alarmants se manifestèren e se multipliquèren de dia en dia.

Se trobèren personas begudes e, soent, bèth un d'aguesti beguts èren personatges importants.

Es gastràlgies dèren un treball terrible ath mètge Dominique Custos, e tanben es neuritis e es neuroflogòsis, causa que provaue eth nivèu d'irritabilitat que, susprenentaments, auien arthenhut es nèrvis dera poblacion.

Enes carrèrs, en d'auti temps tan desèrts e aué tan freqüentats, i auiec peleges e altercacions diàries, ja qu'arrés podie estar-se en casa.

Calec crear ua policia naua entà controlar es perturbadors der orde public.

S'installèc ua garjòla en ajuntament e s'aumplec net e dia d'individus reguitnaires. Eth comissari Passauf no'n podie mès.

S'organizèc un maridatge en mens de dus mesi! —causa jamès vista. Tiòc!, eth hilh deth recaudador Rupp se maridèc damb era hilha dera bèra Augustine de Rovere, e açò siguec quan hège sonque cinquanta sèt dies qu'auie demanat era sua man!

Se decidiren d'auti matrimònis que, en d'autes epòques, aurien demorat coma simples projèctes pendent ans sencers. Eth

borgmèstre non se'n podie avier e notaue qu'era sua hilha, era sharmanta Suzel, se li escapau des mans.

En çò que tanh ara estimada Tatanémance, gosèc sondejar ath comissari Passauf tot pensant en ua union que li semblaue qu'amassaue tota ua seria d'elements, com era felicitat, era fortuna, era onorabilitat, era joenessa!...

Entà acabar —eth somiu dera depravacion—i auec un düèl! Tiòc, un düèl damb pistòla, damb pistòles d'arçons, a setanta cinc passi, sense limit de bales! E entre qui? as nòsti lectors les costarà de credéc.

Entre eth senhor Frantz Niklausse, eth pacific pescaire de linha, e eth hilh der opulent banquèr, eth joen Simon Collaert.

E era causa deth düèl ère era pròpria hilha deth borgmèstre, de qui Simon n'ère apassionadament enamorat e que non volie cedir as pretensions d'un audaciós rivau !

Eth düèl auec lòc ath costat dera pòrta d'Audenarde. Cada adversari ère plaçat en un riba deth Vaar, Frantz ena quèrra e Simon ena dreita. Ère eth prumèr còp qu'es abitants de Quiquendone auien ua distraccion similara. Per aquerò, ua gentada bordejaue es aigües deth Vaar.

Cent vint-e-sèt bales escambièren sense cap de mau entàs combatents, que mostrèren toti dus ua actitud immilhorabla, mès quaranta tres espectadors gesseran damb quauques espelades.

En vista d'açò, es testimònis, qu'evidentaments patien per eri madeishi, ara fin declarèren que ja s'auie hèt çò qu'er aunor exigie e que se dauen per satisfèts!

XI

A on es abitants de Quiquendone prenen ua decision eroïca

Ja vedem s'en quin estat deplorable se trobaue era poblacion de Quiquendone. Eth cap les borie. Arrés non se coneishie, arrés non s'arreconeishie. Es persones mès pacifiques s'auien tornat cercaemplentes. Non les calie cap guardar de travès, lèu vos aurien enviat testimònis. Quauqu'uns se deishèren créisher era mostacha, e d'auti —es mès batalhèrs— se la quilhèren en forma de cròc.

En aqueres condicions, ère de mau administrar era ciutat, mantier er orde enes carrèrs e enes edificis publics, ja qu'és servicis non èren preparadi entà ua situacion similara. Eth borgmèstre —aqueth respectable Van Tricasse qu'auem coneishut tant indolent, tant amortat, tant incapable de préner quinsevolh decision—, eth borgmèstre tostemp ère enfadat. Tota era casa retronie de tant que cridaue. Publicaue vint bans cada dia, escridassaue as sòns agents e ère disposat a hèr a complir eth madeish es decisions administratives.

Ah! Quin cambi! Aquera casa acuelhedora e tranquilla deth borgmèstre, aqueth plasant abitatge flamenc, a on ère era tranquillitat de d'auti còps? Quines scènes domestiques se succedien ara! Era senhora Van Tricasse s'auie tornat reganhuda, maucarada, repotegaira. Eth sòn òme arribaue bèth còp a taparli era votz en tot cridar encara mès qu'era, mès non pas a hèr-la a carar. Er umor irascible d'aquera bona hemna ac trobaue tot mau. Arren non anaue com cau! Eth servici mancaue. Tot se hège damb retard! Acusaue a Lotchè, e tanben a Tatanémance, era sua cunhada, que, damb era madeisha mala encolia, li responie damb pòques consideracions. Naturauments, eth senhor Van Tricasse sostenguie ara sua mossa Lotchè, atau coma passe en totes es familhes. D'aquiu era ràbia contenguda dera senhora deth borgmèstre, e es retrèts, es discussions, es scènes que non s'acabauen jamès!

—E qué auem? —exclamaue eth malerós borgmèstre—. Mès qué ei aguest huec que mos abrase? Qu'èm possedidi peth diable alavetz? Ah!, madama Van Tricasse, madama Van Tricasse! Acabaratz per hèr-me a morir abans que vos e que trinca atau era tradicion familiau!

Perque eth lector non pòt auer desbrembat aguesta particularitat tant estranha: eth senhor Van Tricasse auie de vier veude e tornar-se a maridar tà que non se trinquèsse era cadena des convencions socials.

Totun, aquera predisposicion mentau encara provoquèc d'auti efèctes fòrça curiosi qu'ei important de nomenar. Aquera suberexcitacion, qu'enquia ara ne desconeshem era causa, comportèc regeneracions fisiologiques que non demorauen pas. Quauqui talents, que d'ua auta forma aurien demorat desconeshudi, gesseren dera multitud. Sorgiren aptituds. I auc artistes, enquia alavetz mediòcres, que se mostrèren damb un nau aspècte. Apareisheren òmes en mon dera politica e tanben en des letres. Se premaniren oradors entà intervier enes discussions mès delicades, e en toti es tèmes entosiasmèren a un auditòri ath delà perfèctaments disposat a deishar-se entosiasmar. Des sessions deth conselh, eth moviment passèc tàs amassades publicques, e en Quiquendone se fondèc un club; mentre que vint diaris, *Le Guetteur de Quiquendone*, *L'Impartial de Quiquendone*, *Le Radical de Quiquendone*, *L'Outrancier de Quiquendone*, escrits damb virulència, plantejauen es qüestions socials mès serioses.

Mès damb quina intencion? —se demane un. Sense cap d'intencion en concret; per'mor dera tor d'Audenarde que s'inclinaue, qu'uns volien hèr a quèir e es auti volien redreçar; per'mor des bans municipaus publicadi peth conselh, que bèri testuts se negauen a aubedir; per'mor dera neteja des riuòts d'aigües domestiques e dera escarrada des esgots, etc. E encara s'es arderosi oradors sonque s'auessen fixat ena administracion intèrna dera ciutat. Mès non, rossegadi peth corrent, auien d'anar mès enlà

e, s'era providéncia non interviege, èren capables de rossegar, de possar, de precipitar as sòns semblables ar azard dera guèrra.

En efècte, hège ueit cents o nau cents ans que Quiquendone se sauvaue en pap un *casus belli* immilhorable; mès lo sauvaue gelosament, com ua relíquia, ja que i auie era possibilitat que s'esventèsse e ja non servisse entad arren.

Ací qu'auem eth motiu peth quau s'auie produsit aqueth *casus belli*.

En generau non se coneish que, en aguest tranquil corneret de Flandres, Quiquendone ei vesia dera petita vila de Virgamen. Es territòris d'aguestes dues comunes tèrmien er un damb er aute.

Atau, en 1135, un shinhau abans qu'eth comde Balduí se n'anèsse a participar en ua des crotzades, ua vaca de Virgamen —non era vaca d'un abitant, mès ua vaca comunau, atencion ad aguesta dada— anèc a pèisher en territòri de Quiquendone. Aquera malerosa romianta encara non braquèc quate dits d'èrba, mès eth delicte, er abús, eth crim, com se'n volgue díder, se cometec e se hec a constar degudaments en ua acta dera epòca, ja qu'alavetz es magistrats començauen a saber escriuer.

— Mos venjaram quan sigue eth moment de hèc —dided simplaments Natalis van Tricasse, eth trenta dusau predecessor deth borgmèstre actuau—, e as abitants de Virgamen non perderàn arren per demorar!

Es de Virgamen èren avisadi. Demorèren, pensant-se, non sense rason, que damb temps eth rebrembe d'aquera injúria s'afeblirie; e en efècte, pendent quauqui sègles viueren en armonia damb es sòns semblables de Quiquendone.

Mès s'enganhèren, o mès ben dit, non compdauen damb aquera epidèmia estranha, que, en cambiar radicauments eth caractèr des sòns vesins, desvelhèc era venjança endromida enes sòns còrs.

Sigues en club deth carrèr Monstrelet a on er ardent avocat Schut lancèc d'ua forma brusca aqueth ahèr enes nasi des sòns escotaires e les ahisquèc en tot emplegar es expressions e es

metafòres abituaus en aqueres circonstàncies. Rebrembèc eth delicte, rebrembèc eth grèuge que s'auie cometut ara comuna de Quiquendone e peth quau ua nacion «gelosa des sòns drets» non podie acceptar era prescripcion; hec a veir qu'aqueth afront encara ère viu, qu'era plaga encara sagnaue; parlèc d'ua manèra fòrça particulara de brandar eth cap qu'an es abitants de Virgamen e qu'indicaue eth mensprètz qu'auien as abitants de Quiquendone; supliquèc as sòns compatriòtes, que, dilhèu «inconscientaments», auien suportat aquera mortau injúria un arramat de sègles; instèc «as hilhs dera vielha ciutat» a auer coma unic «objectiu» arténher ua reparacion sonada! Entà acabar, hec ua crida a «totes es fòrces viues» dera nacion!

Damb quin entusiasme aqueres paraules, tant inabituaus entàs aures des abitants de Quiquendone, sigueren recebudes, se pòt imaginar mès ei inexpressable. Toti es escotaires èren dreti e, damb es braci nautadi, demanauen era guèrra damb fòrti crits. Er avocat Schut jamès auie agut un succès atau, e cau reconéisher que siguec fòrça brillant.

Non aurie servit d'arren qu'eth borgmèstre, eth còsso, totes es autoritats qu'assistien ad aquera session memorabla s'auessen volut oposar ara eventida populara. De hèt non n'auien cap de talent, e cridauen tant o mès fòrt qu'es auti:

—Tara termièra! Tara termièra!

E, coma qu'era termièra sonque ère a tres quilomètres dera muralha de Quiquendone, ei ben cèrt qu'es abitants de Virgamen corrien perilh de vertat, ja que les podien aucupar abans qu'auessen temps de rehèr-se der espant.

Totun, eth distinguit farmacian Josse Liefrinck, qu'ère er unic qu'auie conservat eth sentit comun en aquera circonstància tan grèu, provèc de hèr a comprèner que non auien fusilhs, ne canons, ne generaus. Li responeren, non sense patacades, qu'es generaus, es canons e es fusilhs, les improvisarien; que n'í auie pro d'auer era

*Com eth confitèr Jean Ordibeck siguec nomenat generau en cap.
Diboish de U. Parent.*

arrason e d'estimar eth país e que damb açò un pòble se tornaue imparable.

En aguest punt, eth madeish borgmèstre preneç era paraula e, improvisant d'ua forma sublima, tractèc coma se meriten as persones pusillanimes, que dissimulen era pòur jos eth vel dera prudéncia; e esparrequèc aguest vel damb ua man patriòta.

En aqueth moment, semblaue qu'es aplaudiments auessen d'enfonsar era sala.

Demanèren que se votèsse.

Era votacion se hec per aclamacion, e es crits encara sigueren mèts fòrts:

—Tà Virgamen! Tà Virgamen!

Alavetz eth borgmèstre se comprometec a mobilizar es fòrces militares e, en nòm dera ciutat, prometec es aunors deth trionf ath

futur generau que tornèsse vencedor, com se hège en temps des romans.

Totun, eth farmacian Josse Lieftrinck, qu'ère un òme testut e que non se daue per vençut ne quan l'auien derrotat reaument, encara volec hèr ua observacion. Remarquèc qu'en Roma eth trionf sonque s'autrejaue as generaus vencedors quan auien aucit cinc mil òmes deth partit enemic...

—E qué! E qué! —exclamèren es assistents en deliri.

Eth farmacian higec qu'era poblacion dera comuna de Virgamen sonque ère de tres mil cinc cents setanta cinc abitants, e era causa serie dificil se non ei qu'aucien diuersi còps ara madeisha persona...

Mès non permeteren qu'aqueth malerós acabèsse eth sòn rasoament rigorós e, entre patacs e empentasades, li heren a passar era pòrta.

—Ciudadans —diguec alavetz Sylvestre Pulmacher, que se dedicaue a véner espècies ath detalh—, ciudadans, maugrat ce qu'age dit aguest pauruc d'apotecari, se voletz acceptar es mèns servicis, jo me comprometi a aucir cinc mil abitants de Virgamen.

—Cinc mil cinc cents! —cridèc un patriòta mèns atrevit.

—Sies mil sies cents! —ce hec er especierà.

—Sèt mil! —exclamèc eth confitèr deth carrèr Hemling, Jean Orbideck, que hège ua fortuna damb es crèmes batudes.

—Adjudicat! —exclamèc eth borgmèstre Van Tricasse en veir qu'arrés mèns non hège cap auta licitacion.

E atau siguec com eth confitèr Jean Orbideck venguec capitan generau des tropes de Quiquendone.

XII

En quau er ajudant Ygène exprèsse ua opinion rasoabla qu'eth doctor Ox refuse energicament

—Alavetz!, Mèstre —didie londeman er ajudant Ygène mentre uedaue quauqui farrats d'acid sulfuric en recipient a on auie es sues piles enòrmes.

—E alavetz! —repre nec eth doctor Ox—, auia arrason o non? Fixatz-vos de qué depenen, non sonque es desvolopaments fisics d'ua nacion sencera, senon tanben era sua moralitat, era sua dignitat, es sòn talents, eth sòn sens politic! Sonque ei ua qüestion de molecules...

—Sense dubte, mès...

—Mès?...

— Non trobatz qu'es causes ja an anat pro luenh e que non mos calerie suberexcitar ad aguesti praubi desgraciadi mès enlà?

—Non!, non! —exclamèc eth doctor—, ne parlar-ne! arribarè ara fin.

— Com volgatz, mèstre; de totes formes, er experiment me semble conluent, e pensi qu'ei ora de...

—De?...

—De barrar era sheta.

— Qué ditz! —exclamèc eth doctor Ox. Se gosatz, vos estofi!

XIII

A on se demòstre un viatge mès que, des d'un lòc elevant, se dominen totes es petiteses umanes

—Alavetz, qué didetz? —demanèc eth borgmèstre Van Tricasse ath regidor Niklausse.

— Digui qu'aguesta guèrra la cau—responec eth còsso en un ton seriós— e qu'a arribat era ora de venjar era nòsta aufensa.

—Tiòc, tiòc! Jo —responec eth borgmèstre en un ton sec—, jo vos repetisqui que, s'és ciutadans de Quiquendone non profitèssen aguesta ocasion entà reivindicar es sòns drets, non serien dignes deth sòn nòm.

—E jo pensi qu'auem d'amassar es tropes sense tardar e hèr-les a auançar.

—E tant, senhor! E tant! —responèc Van Tricasse—. E ei a jo, a qui parlatz d'aguesta forma?

—A vos madeish, senhor borgmèstre, e escotaratz era vertat per molt dura que sigue.

—E vos madeish, senhor còsso, tanben la senteratz —repliquèc Van Tricasse dehòra de si—, ja que gesserà milhor dera mia boca que dera vòsta! Tiòc, senhor, tiòc, per pòc que mos demorem perderam era credibilitat. Hè nau cents ans qu'era vila de Quiquendone demore eth moment de revenja, digatz çò que digatz, tant se vos agrade coma se non, auançaram de cap ar enemic.

—Ah! Ei atau com vos ac prenetz —responec asprament eth còsso Niklausse—. E ben! senhor, que i anaram sense vos, se non i voletz vier.

—Senhor, un borgmèstre a d'èster en prumèr reng.

—E un còsso tanben, senhor.

—Es vòstes paraules son un insult, me portatz era contrària en tot —exclamèc eth borgmèstre, damb es mans que se li convertien en projectils explosius.

—E vos m'insultatz dera madeisha manèra dobtant deth mèn patriotisme —exclamèc Niklausse, que tanben s'auie premanit tà tirar.

— Senhor, vos digui qu'és tropes de Quiquendone se meteràn en marcha abans de dus dies!

—E jo, senhor, vos repetisqui qu'auançaram cap ar enemic abans non passen quaranta ueit ores!

Damb aguest trocet de convèrsa, ei de bon compréner qu'és dus interlocutors defenien exactaments era madeisha idea. Toti dus volien era batalha; mès com qu'era suberexcitacion les portauè a pelear-se, Niklausse non escotaue a Van Tricasse e Van Tricasse non escotaue a Niklausse. S'auessen agut ua opinion contrària sus aguest ahèr tan seriós, s'eth borgmèstre auesse volut era guèrra e eth còsso auesse estat a favor dera patz, era disputa non aurie estat mens violenta. Es dus vielhs amics se lançauen ues guardades herotges. Eth còr que les batanaue d'ua manèra accelerada, era cara enrojida, es ninetes empetitides, es muscles tremolosi, era votz, qu'ère un tipe de gronh, tot plegat hège a pensar qu'èren a punt de lançar-se er un sus er aute.

Mès un gran relòtge toquèc e, per sòrt, arturèc as dus adversaris en moment qu'anauen a arribar as mans.

—Ah, ara fin a arribat era ora —exclamèc eth borgmèstre.

—Era ora de qué? —demanèc eth còsso.

—Era ora de pujar ena tor.

—Exacte, senhor. E, vos agrade o non, que i pujaré.

—E jo tanben.

—Anem!

—Anem!

Aguestes darrères paraules poirien hèr a supausar que s'auie de produsir un encontre e qu'és dus adversaris se trobarien en dit lòc, mès non ère aquerò. S'auie decidit qu'eth borgmèstre e eth còsso —en realitat es dues autoritats principaus dera ciutat— anarien

tar ajuntament; qu'un còp aquiu pujarien ena tor, fòrça nauta, e que lo suberpassaue, e qu'explorarien es camps des entorns entà préner es melhors disposicions estrategiques entà per'mor de hèr a auançar as tropes d'ua manèra segura.

Encara que toti dus siguessen d'acòrd en aguest tèma, pendent eth trajecte non heren que pelejar-se damb ua virulència imperdonable. Enes carrèrs, s'entenie a retronir es crits des sues votzes; mès com que toti es passants s'auien acostumat as naues manèrs, aquera exasperacion les semblaue naturau e non ne hègen cas. En ues circonstàncies similares, un òme tranquil s'aurie considerat un monstre.

*Ath pè dera tor.
Diboish de U. Parent.*

Un còp arribadi en cubèrt dera tor, eth borgmèstre e eth còsso èren mès que furiosi. Ja non èren vermelhs, senon palles. Aquera orribla discussion, encara que siguessen d'acòrd, auie provocat quauqui espasmes enes sues viscères, e ja sabem qu'era pallor pròve qu'era enrabiada a arribat ath limit.

Ath pè dera estreta escala dera tor, se produsic ua autentica explosion. Qui passarie prumèr? Qui pujarie prumèr es gradons dera escala de cargòlh? Èra vertat mos obligue a díder que i auec possades e qu'eth còsso Niklausse, desbrenbant tot çò que deuie ath sòn superior, ath magistrat suprèm dera ciutat, possèc a Van Tricasse d'ua manèra violenta e siguec eth prumèr en lançar-se ena escura escala de cargòlh.

Toti dus pugèren es gradons, prumèr de dus en dus, mentre se didien eth nòm deth pòrc. Hège pòur que non se produsisse un desenlaç terrible ath cap d'aquera tor, que dominaue de tres cents cinquanta sèt pès er empeirat dera vila.

Mès es dus enemics lèu comencèren a bohar e, ath cap d'ua minuta, quan èren en gradon vint-e-ueit, se rossegauen com podien, miei estofadi.

Mès alavetz —ère ua conseqüència deth sòn estofament?— encara que siguessen enfadadi, aumens era colèra non se tradusic en paraules mausonantes. Carauen e, causa estranha, semblaue qu'era exaltacion disminuie a mesura que s'elevauen sus era vila. Un tipe d'apatzament les calmaue er esperit. Es borbolhs deth sòn cervèth baishauen com eth d'ua cafetèra que retiram deth huec. Perqué?

Non podem escriuer cap de responsa entad aguest perquè; mès era vertat ei que, un còp sigueren en un des solerets, a dus cents setanta pès sus eth nivèu dera vila, es dus adversaris se seigueren e, reauments mès tranquils, se guardèren, podem díder, sense cap d'enrabiada.

—Que nauta ei! —didec eth borgmèstre en tot passar-se eth mocador pera sua cara rubiconda.

—Ja ac creigui! —responec eth còsso—. Sabetz que depassam de catorze pès Sant Miquèl d'Amborg?

—Ac sabi —responec eth borgmèstre damb un aire de vanitat ben excusable ara prumèra autoritat de Quiquendone.

Ath cap d'un moment, toti dus personatges continuauen era sua marcha ascendenta dant un còp de uelh encuriòsit a traucès des arquières que trauessauen era paret dera tor. Eth borgmèstre s'auie plaçat ath capdauant dera expedicion e eth còsso non auie hèt ne eth mès petit comentari. Arribèc ath punt que, en gradon tres cents quate, coma que Van Tricasse ère completament eslomat, Niklausse tot complasent l'ajudèc possant-lo pera arnelhada. Eth borgmèstre se deishèc hèr e, quan arribèc ath cap dera tor, didec tot amable:

—Gràcies, Niklausse, vo'n deui ua.

Non hège guaire estona, èren dues bèsties sauvatges disposades a des-hèir-se que s'auien presentat ath pè dera tor; ara, èren dus amics qu'arribauen ath cap.

Eth temps ère magnific. Ère eth mes de mai. Eth solei s'auie begut totes es bromes. Quina atmosfèra tan pura e transparenta! Era guardada podie veir es objèctes mès minusculs en un radi considerable. A sonque bères miles se distinguïen es parets de Virgamen d'un blanc esclatant, es sòns tets vermelhs, qu'apuntauen ençà e enlà, es sòns campanaus plapejadi de lum. E ère aquera era vila condemnada per endauant a toti es orrors deth pilhatge e deth huec!

Eth borgmèstre e eth còsso s'auien seigit er un ath cant der aute en un petit banc de pèira coma dues bones persones ben avengudes que compartissen un madeish sentiment. Mentre bohauen, guardauen; ara seguida, dempús d'uns instans de silenci, eth borgmèstre exclamèc:

—Que polit!

—Òc, ei digna d'admiracion! —responec eth còsso—. Non vos semble, benvolut Van Tricasse, qu'èra umanitat ei destinada a

demorar en ues nautades similares, que non pas a arrossegat-se ena madeisha escòrça deth nòste esferoïde?

—Pensi coma vos, amic Niklausse —responec eth borgmèstre—, pensi coma vos. Se compren mès ben eth sentiment que se desprendera natura! Se respire a trauès de toti es sentits! Ei ena nautada a on es filosòfs s'aurien de formar, e ei aqui a on es savis aurien de viuer per dessusés des misèries d'aguest mon!

—Hèm eth torn ara toraca? —demanèc eth còsso.

—Hem eth torn ara toraca—responec eth borgmèstre.

E toti dus amics, deth bracet e, coma en d'auti tempsi, en tot hèr longues pauses entre es sues qüestions e es sues responses, examinèren toti es punts der orizon.

—Hège aumens dètz-e-sèt ans que non auia pujat ena tor des ores —didec Van Tricasse.

—Non pensi que i aja pujat jamès—responec eth còsso Niklausse—, e me sap de grèu, perque des d'aguesta nautada er espectacle ei sublim! Amic mèn, vedetz eth polit riu Vaar que serpentege entre es arbes?

—E mès luenh es nautors dera Santa Hermandad! Damb quina delicadesa barren er orizon! Guardatz aquera bordura d'arbes verdi qu'era natura a plaçat d'ua manèra tan pintoresca! Ah! era natura, era natura, Niklausse! Se n'ei, de luenh, era man der òme, de poder-i lutar en contra!

—Benvengut amic, ei encantador —responec eth còsso. Guardatz aqueri ramats amorradi enes prats verdi, aqueri bòs, aqueres vaques, aqueres oelhes...

—E es pagesi que van tàs tèrres! Semblen pastors dera Arcàdia, non les manque mès qu'un bot.

—E dessusés de totes aquestes tèrres fertiles, aquest polit cèu blu que non capère ne ua broma! Ah! Niklausse, ací mos tornariém poètes! Guardatz, non compreni que sant Simeon Estilita non age estat un des poètes mès grani deth mon.

—Dilhèu perque era sua colomna non ère pro nauta! —responec eth còsso damb un arrir afable.

En aqueth moment, eth carrilhon de Quiquendone comencèt a sonar. Es campanes clares toquèren ua des sues composicions mès melodioses. Es dus amics demorèren extasiats.

Dempús, damb era sua votz tranquilla, eth borgmèstre didec:

—Amic Niklausse, mès qué auem vengut a hèr ath cap d'aguesta tor?

—En realitat —responec eth còsso—, mos deisham portar pes nòstes fantasies...

—Qué i auem vengut a hèr ací? —repetie eth borgmèstre.

—Auem vengut —responec Niklausse— a respirar er aire pur que non an viciat es febleses umanes.

—Alavetz, amic Niklausse, tornam a baishar?

Ath cap dera toraca dera tor. Diboish de U. Parent.

—Baishem, amic Van Tricasse.

Es dus politics dèren un darrèr còp de uelh ath panorama esplendid que s'estenie jos es sòns uelhs; ara seguida, eth borgmèstre passèc eth prumèr e comencèc a baishar a plaser e d'ua manèra compassada. Eth còsso lo seguie, quauqui gradons ath sòn darrèr. Es dus personatges arribèren en soleret a on s'auien arturat en pujar. Es caròles ja se les començauen a méter vermelhes. S'arturèren un moment e repreneren era baishada.

Ath cap d'ua minuta, Van Tricasse demanèc a Niklausse de moderar un shinhau eth pas, ja que trobaue que li cauishigaue es talons e «aquerò lo shordauè».

Aquerò hec mès que shordar-lo, perque vint gradons mès enjós ordenèc ath còsso que s'arturèsse tà qu'eth se podesse auançar un shinhau.

Eth còsso li responec que non auie talents d'estar damb ua cama en aire en tot demorar eth consentiment deth borgmèstre, e continuèc.

Van Tricasse responec damb ua paraula fòrça desagradabla.

Eth còsso repliquèc en tot hèr ua alusion ofensanta ara edat deth borgmèstre, destinat, a causa des sues tradicions familiaus, a maridar-se en segones nòces.

Eth borgmèstre baishèc vint gradons mès, en tot avertir claraments a Niklausse qu'aquerò non demorarie pas atau.

Niklausse repliquèc que, en quinsevolh cas, eth passarie prumèr; e com qu'era escala ère fòrça estreta, se produisic un chòc entre totes dues autoritats, qu'alavetz se trobauen completament a escuras.

Pèc e mau ensenhat sigueren es paraules mès afectuoses que s'escambièren alavetz.

—Ja veiram, tròç de bèstia —criдаue eth borgmèstre—, ja veiram quin papèr haratz en aguesta guèrra e en quin reng auançaratz!

—En reng qu’anarà deuant deth vòste, tròç de pèc! —responec Niklausse.

Dempús, i auec d’auti crits e auries dit qu’es còssi rodauen amassa...

Qué passèc? Perqué aqueres actituds auien cambiat tan lèu? Perqué es oelhes dera tor se transformauen en tigres dus cents pès mèns enjós?

Sigue coma sigue, eth guardian dera tor en sènter tant de tapatge anèc a daurir era pòrta de baish en moment precis qu’es adversaris, macats, damb es uelhs que les sautauen deth cap, s’arrincauen es peus, que, per sòrt, èren ua perruca.

—Exigisqui ua explicacion! —exclamèc eth borgmèstre en tot méter eth punh jos eth nas deth sòn adversari.

—Quan volgatz! —cridèc eth còsso Niklausse en tot hèr a anar eth pè dret d’ua manèra temibla.

Eth guardian, que tanben ère enrabiàt —non sabem pas perqué— trobèc aquera scèna provocadora tota naturau. Non sabi quina suberexcitacion personau lo possauè a hicar-se en aqueth ahèr. Mès se contenguec e anèc a condar per tot eth barri que lèu se produsirie un combat, un düèl entre eth borgmèstre Van Tricasse e eth còsso Niklausse.

XIV

A on es causes arriben tan luenh qu'és abitants de Quiquendone, es lectors e er autor tanben reclamen un acabament immediat

Aguest darrèr incident demòstre enquia quin punt era poblacion de Quiquendone ère exaltada. Es dus mèns vielhs amics dera ciutat, e es mèns complasents —abans qu'eth mau ac invadisise tot—auer arribat ad aguest grad de violéncia! E açò sonque quauques minutes dempús de recuperar era sua vielha amistat, eth sòn instint amable, eth sòn temperament contemplatiu, ath cap d'aquera tor.

En saber çò que passaue, eth doctor Ox non se podec contier era gaujor. Resistie deuant des arguments deth sòn assistent, que vedie qu'és causes anauen per mau camin. De hèt, a toti dus les afectaue era exaltacion generau. Non èren cap mens suberexcitats qu'era rèsta dera poblacion, e arribèren a pelejar-se com eth borgmèstre e eth còsso.

A part d'açò, ac cau díder, i auie un ahèr que passaue ath deuant de toti es auti e qu'auie hèt a ajornar es dùèls previsti enquia que se resolverse era qüestion de Virgamen. Arrés non auie eth dret de vessar era sua sang inutilaments quan pertanhie enquiath darrèr goterèr ara pàtria qu'ère en perill.

En efècte, es circumstàncies èren grèus, e ja non se podie recular mèns.

Eth borgmèstre Van Tricasse, maugrat qu'er esperit guerrèr se mantiege exaltat, auie considerat que non se podien lançar sus er enemic sense previer-lo. Atau donques, a trauès deth guardacomun eth senhor Hotteringe, auie ordenat as abitants de Virgamen qu'aparièssen er abús qu'auien cometut eth 1195 en territòri de Quiquendone.

Peth moment, es autoritats de Virgamen non poderen endonviar de qué tractaue e, maugrat eth sòn caractèr oficiau, despediren ath guardacomun sense cap de consideracion.

Alavetz Van Tricasse envièc un des assistents de camp deth generau confitèr, eth ciutadan Hildevert Shuman, un fabricant de sucre de uerdi, un òme ben fèrm, ben dinamic, que portèc as autoritats de Virgamen eth madeish originau dera acta redigida en 1195 dera man deth borgmèstre Natalis van Tricasse.

Es autoritats de Virgamen s'esclacassèren d'arrir, e er ajudant de camp acabèc era sua mission exactaments atau coma eth guardacomun.

Alavetz eth borgmèstre amassèc as personalitats dera ciutat. Heren ua carta, fòrça ben redigida e en un ton energetic, en forma d'ultimatum; i exposèren claraments eth *casus belli* e dèren un tèrme de vint-e-quate ores ara vila colpabla tà qu'aparièsse era aufensa hèta a Quiquendone.

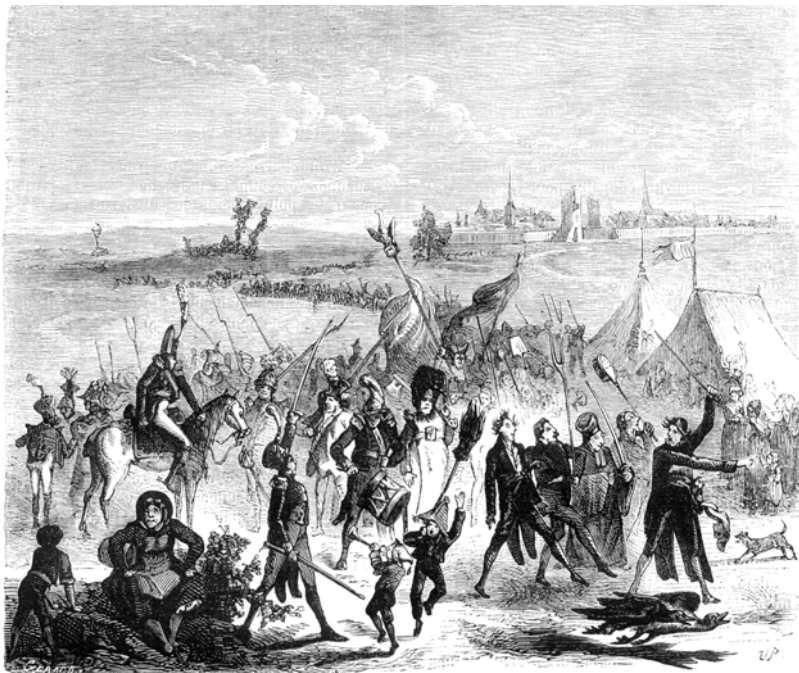
Era carta gessec, e tornèc ath cap de pògues ores, esparrecada en mil bocins, que representauen ua quantitat d'insults nauí. Es abitants de Virgamen hège fòrça temps que coneishien eth caractèr sofrit des de Quiquendone, e se'n fotien d'eri, dera sua reclamacion, deth sòn *casus belli* e deth sòn ultimatum.

Ja non se podie hèr mès qu'ua causa: atier-se ar azard des armes, invocar eth diu des batalhes e, en tot seguir eth metòde prussian, lançar-se sus es abitants de Virgamen abans non siguessen prèsti.

Ei çò que decidic eth conselh en ua session solemna, a on es crits, es retrèts, es gèsti menaçadors s'entrecrotzèren damb ua violéncia jamès vista. Ua amassada de hòls, ua reünion de possedits, un club d'endimoniats non aurien estat mès tumultuoses.

Tan lèu que se coneishec era declaracion de guèrra, eth generau Jean Orbideck amassèc as sues tròpes, mès de dus mil combatents tà ua poblacion de dues mil tres centes nauanta tres amnes. Es hemnes, es mainatges, es vielhs s'auien ahijut as òmes adults. Tot objècte talhant o contondent auie devengut ua arma. S'auien requisat es fusilhs dera vila. Se n'auien trobat cinc, dus des quaus sense galhet, e s'auien distribuït ena avantguarda.

Era artilheria ère formada pera vielha colobrina deth castèth, arrincada en 1339 quan er atac de Le Quesnoy, ua des prumères boques de huec que s'agen nomenat ena istòria e que non auie tirat des de hège cinc sègles. De hèt, non i auie cap de projectil tà hicar-i, per sòrt entàs usatgèrs dera dita pèça; mès tau com ère, aguest artefacte encara podie hèr respècte ar enemic. En çò que hè as armes blanques, s'auien trèt deth musèu d'antiquitats, destraus de silèx, èlms, masses, destraus de guèrra, piques, alabardes, partisanes, cotèths e d'auti utisi per estil, e tanben des arsenaus particulars, coneishudi en generau damb eth nòm de *recodines* e *codines*. Mès eth coratge, era rason, er òdi der estrangèr, eth desir de venjança les auien de foncionar coma engenhs mès perfeccionadi e substituïr —se mès non atau se demoraue— as metralhadores modèrnes e es canons que se carguen pera culata.

Era revista des tropes. Diboish de U. Parent.

Se passèc revista. Ne un ciutadan manquèc ara crida. Eth generau Orbideck, pòc estable sus eth shivau, qu'ère ua bèstia guita, queiguec tres còps deuant des nasi des soldats; mès se lheuèc sense hèr-se mau, causa que siguec considerada com un augur favorable. Eth borgmèstre, eth còsso, eth comissari civiu, eth jutge principau, eth crubador, eth banquèr, eth rector, enfin, totes es autoritats dera ciutat anauen ath deuant. As mairs, as fraies, as hilhes, non les queiguec ua lèrma. Totes encoratjauen as sòns òmes, as pairs, as frairs a lutar e les seguien tanben formant era guardabarrèra, jos es ordes dera coratjosa senhora Van Tricasse.

Era trompeta deth pregonèr Jean Mistrol retonic; es tropes se meteren en movement, s'aluenhèren dera plaça e, damb uns crits herotges, se dirigiren cap ara pòrta d'Audenarde.

.....

En moment qu'es prumèrs soldats dera columna anauen a trauessar era muralha dera vila, un òme se les plantèc ath deuant.

—Arturatz-vos! Arturatz-vos! Non auetz coneishement! — exclamèc—. Anullatz er atac! Deishatz-me barrar era sheta! Non auetz set de sang! Ètz uns boni borgesi afables e tranquils! S'ètz alugadi d'aguesta manèra ei per colpa deth mèn amo, eth doctor Ox! Hè un experiment! Damb era desencusa de meter-vos er enlumenat damb eth gas oxidric, a saturat...

Er ajudant ère dehòra de si; mès non podèc acabar. En moment qu'èth secret deth doctor anaue a escapar-se-li, eth madeish doctor Ox, enrabiad a non poder-ne mès, s'abalancèc sus eth malerós Ygène e li barrèc era boca a còps de punh.

Comencèc ua batalha. Eth borgmèstre, eth còsso e era rèsta d'autoritats, que s'auien arturat en veir a Ygène, tanben rossegadi pera excitacion extrèma, se lancèren dessus des dus estrangèrs sense voler sénter ne ar un ne ar aute. Dempús d'escridassar e

trucar ath doctor Ox e ath sòn ajudant, anauen a portar-les tara garjòla per orde de Van Tricasse, quan...

XV

A on era fin esclate

...quan ua explosion formidabla retonic. Tota era atmosfèra qu'envolopauè Quiquendone semblaue èster ua brasa. Ua ahlama d'ua intensitat e d'ua vivacitat fenomenau gessec, lançada coma un meteòr, enquiath cap deth cèu. S'auesse estat de net, aqueth enluminament s'auesse vist a dètz legües ara redona.

Toti es soldats de Quiquendone s'esteneren per tèrra, coma ua armada de capuchins... Per sòrt, non i auèc cap de victima: quauques esgarrapades e quauqua espeladòta, arren mè. Ath confitèr, que per azard non auie queigut deth shivau aqueth còp, se li auie brastat eth plumalh e se'n gessec sense cap de herida.

Qué auie passat?

Senzilhament, com se sabec ath cap de pòc, era fabrica de gas acabaue de saltar pes aires. Podie ben èster que s'auesse cometut bèra imprudència eth temps qu'eth doctor e eth sòn ajudant èren dehòra.

Non se sap com ne perqué eth depòsit que contiege er oxigèn auie entrat en contacte damb eth que sauuaue er idrogèn. En amassar-se toti dus gasi s'auie format ua barreja explosiva, que s'incendièc per colpa d'ua distraccion.

Aquerò ac cambièc tot —mès quan es tropes se meteren dretes, eth doctor Ox e er ajudant Ygène auien desapareishut.

XVI

A on eth lector intelligent se da compte qu'ac auie endonviat, maugrat totes es precaucions der autor

Immediataments dempús dera explosion, Quiquendone de seguida tornèc a èster era ciutat tranquilla, flematica e flamenca de d'auti còps.

Dempús dera explosion, que cau díder non provoquèc pas ua grana commocion, cada un, sense saber perquè, tornèc a préner eth camin de casa sua, eth borgmèstre deth bracet deth còsso, er avocat Schut deth bracet deth mètge Custos, Frantz Niklause deth bracet deth sòn rivau Simon Collaert, cada un tranquilament, sense tapatge, sense èster conscienti de çò qu'auie passat, e auent desbrenbat ja Virgamen e era venjança. Eth generau auie tornat tàs sues confitures, e eth sòn ajudant de camp, tàs sòns sucres de uerdi.

Tots'auie apatzat, tot auie tornat tara vida abituau, òmes e bèsties, bèsties e plantes, tanben era tor dera pòrta d'Audenarde, qu'era explosion —aguestes explosions a viatges son sorprendentes— qu'era explosion auie dreçat!

E, des d'alavetz, en Quiquendone, non i auec jamès ua paraula mès nauta qu'era auta, jamès ua discussion. Ja non se parlèc mès de politica, ne deth club, ne dera acta, ne des agents der orde! Era plaça deth comissari Passauf tornèc a èster ua sinecura, e se non li retalhèren eth jornau ei perque eth borgmèstre e eth còsso non poderen préner ua decision ath respècte. Per auta part, de tant en tant, tornaue a èster present, mès sense qu'eth s'ac pensèsse, enes sòns dera inconsolabla Tatanémance.

En çò que hè ath rivau de Frantz, deishèc generosament ara sharmanta Suzel tath sòn enamorat, que s'esdeguèc entà maridar-s'í cinc o sies ans dempús d'aqueri eveniments.

E en çò que tanh ara senhora Van Tricasse, moric dètz ans mès tard, en tèrme previst, e eth borgmèstre se maridèc damb Pélagie van Tricasse, era sua sharmanta cosia, en ues condicions excellentes... entar erós mortau que l'auie de succedir.

XVII

A on s'explique era teoria deth doctor Ox

Qué auie hèt donc aqueth misteriós doctor Ox? Ua experiéncia fantasiosa, arren mès.

Dempús d'auer installat es conductes de gas, auie saturat d'oxigèn pur, sense dar-les jamès ne un atòm d'idrogèn, es monuments publics, dempús es cases particulars, e ara fin es carrèrs de Quiquendone.

Er oxigèn, sense sabor, sense olor, se s'escampe ena atmosfèra a dòsis fòrça nautes, quan s'aspire provòque alteracions ben serioses en organisme. S'un viu en un miei saturat d'oxigèn, ei excitat, suberexcitat, s'ahlame!

A penes entrat ena atmosfèra abitau, un torne a èster com abans: aqueth siguec eth cas deth còsso e deth borgmèstre quan, naut ena tor, se trobèren immèrgits en aire respirable, ja qu'er oxigèn se manten peth sòn pròpri pes enes capes inferiores.

Mès tanben, se se viu en ues condicions similares, se se respire aquest gas que transforme fisiologicament tant eth còs com er esperit, se morís lèu, com es insensats que viuen era vida damb excès!

Per aquerò siguec ua sòrt entàs abitants de Quiquendone qu'ua explosion providenciau acabèsse aquera perilhosa experiéncia, polvorizant era fabrica deth doctor Ox.

En resum, e coma conclusion, era vertut, eth coratge, eth talent, er esperit, era imaginacion, totes aquestes qualitats o aquestes facultats non serien donc mès qu'ua qüestion d'oxigèn?

Aquera qu'ei era teoria deth doctor Ox, mès auem dret a non acceptar-la, maugrat era sua fantasiosa experiéncia, qu'auèc coma teatre era respectabla vila de Quiquendone.

Sus era traductora dera òbra

Verònica Barès Moga

(Val d'Aran, España, 1968)

Estudièc Filologia Romanica e Francesa ena Universitat Autonòma de Barcelona.

A orientat es sòns estudis de postgrad ath coneishement dera cultura e lengua occitana e especiaument ara lengua dera sua familha e deth sòn pòble, er aranés.

Des de 1993 trebalhe en Conselh Generau d'Aran coma traductora-correctora e entara normalizacion e ensenhament der aranés.

A tradusit ar aranés *Le petit prince* (Eth petit prince, J. Arbonés (ed), 2005), e *Pedra de Tartera* (Pèira de Tartèr, Pagès Editors, 2011).

Ua fantasia deth doctor Ox s'a tradusit en Departament de Cultura e Lengua deth Conselh Generau d'Aran.

Ua fantasia deth Doctor Ox ei ua istòria d'umor qu'arribe ar absurd. En un pòble de Flandres, a on es abitants viuen en ua atmosfèra de parsimònia extrèma e a on ne es prèsses ne es peleges existissen, i arribe un sabent entà facilitar-les er enlumenat damb era fabricacion de gas oxidric. Eth scientific ei eth Doctor Ox, que damb eth sòn ajudant Ygène, harà un experiment que cambiarà e excitarà as «perfèctes» abitants enquia un punt perilhós... Damb aguesta istòria Jules Verne caricature ara borghesia flamenca e vò hèr ua reflexion sus era natura umana.

Conselh Generau d'Aran

Aguest volum a estat eth resultat d'un projècte de colaboracion entre era Sociedad Hispánica Jules Verne e eth Conselh Generau d'Aran.

Arregraïm era colaboracion de Bernard Krauth, president deth Club alemand Jules Verne per auer aportat es imatges originaus, extrètes dera edicion Hetzel, que se reproduissen en aguest volum.

ISBN 978-84-09-29534-0

9 788409 295340 >

